VĚDECKÝ ČASOPIS

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

10

ROČNÍK 26 (LIII)
PRAHA
ZÁŘÍ
1980
CENA 10 KČS

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÁ
ÚSTAV VĚDECKOTECHNICKÝCH INFORMACÍ
PRO ZEMĚDĚLSTVÍ

Vědecký časopis
ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

Vědecký časopis ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA uveřejňuje studie, rozbory a vědecká pojednání o vyřešených úkolech výzkumu v oboru ekonomiky zemědělství a potravinářského průmyslu. Vydává Československá akademie zemědělská — Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství. Vychází měsíčně. Redakce: 120 56 Praha 2, Slezská 7, telefon 257541, 254451. Celoroční předplatné Kčs 120,—.

Научный журнал ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA публикует обзоры, анализы и научные статьи о решенных заданиях по научному исследованию в области экономики сельского хозяйства и пищевой промышленности. Издает Чехословацкая сельскохозяйственная академия — Институт научно-технической информации по сельскому хозяйству. Выход в свет ежемесячно. Редакция 120 56 Прага 2, Слезска 7.

The scientific journal ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA publishes studies, analyses and scientific treatises about the solved research tasks in the sphere of the agricultural economics and the economics of food — production industry. Published by the Czechoslovak Academy of Agriculture — the Institute of Scientific and Technical Information for Agriculture. Issued monthly. Editorial office 120 56 Prague 2, Slezská 7.

Die wissenschaftliche Zeitschrift ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA veröffentlicht Studien, Analysen und wissenschaftliche Abhandlungen über die gelösten Forschungsaufgaben auf dem Gebiet der Ökonomik der Landwirtschaft und Nahrungsmittelindustrie. Herausgegeben von der Tschechoslowakischen landwirtschaftlichen Akademie — Institut für wissenschaftlich-technische Information der Landwirtschaft. Erscheint monatlich. Redaktion 120 56 Prag 2, Slezská 7.

10

P. Jurášek

INTENZITA VÝROBY NA INTENZÍVNYCH KULTÚRACH V KRAJINÁCH RVHP

Intenzívne kultúry (ovocné sady, vinice, plantáže, atď.) sú čo do rozsahu najmenšou zložkou poľnohospodárskej pôdy v rámci svetového poľnohospodárstva a tiež v rámci poľnohospodárstva krajín RVHP. To však neznamená, ako sa v ďalšom presvedčíme, že by ich súčasný, najmä však perspektívny význam bol zanedbateľný.

Intenzívne kultúry sa vyskytujú — v tom či onom rozsahu — v prevažnej väčšine krajín sveta. Len v nepatrnom počte krajín (vzhľadom na extrémne podmienky) sa intenzívne kultúry nevyskytujú, prípadne ich disponibilita je minimálna. Limitujúcim faktorom pre väčšinu intenzívnych kultúr je nedostatok tepla a krátka vegetačná doba (najsevernejšie a najjužnejšie oblasti zemegule). Nedostatok vody (pri dostatku tepla a dostatočne dlhej vegetačnej dobe) nie je vonkoncom limitujúcim faktorom, lebo sa dá nahradiť zavlažovaním.

Tieto kultúry sa vyznačujú — v porovnaní s ostatnými troma poľnohospodárskymi kultúrami (orná pôda, lúky, pasienky) — pozoruhodným rysom, t.j., že sa sústavne rozširujú, a to na úkor ostatných troch spomenutých kultúr. Ba rozširujú sa aj na úkor lesov, neplodnej pôdy atď.

Absolútny rozsah ornej pôdy, lúk a pasienkov sa na svete v dlhodobom kontexte prakticky nemení. V niektorých makrooblastiach a v celom rade krajín tento ich rozsah pozvoľne, nezadržateľne klesá. Naproti tomu priemerné celosvetové tempo prírastku intenzívnych kultúr predstavuje okolo 1,0—1,5 %. V rade krajín ročné tempo prírastku predstavuje až niekoľko percent.

To, že sa tieto kultúry rozširují na úkor ostatných kultúr a plôch, treba považovať za výsostne správny a rozumný proces. Popri procese ich plošného rozširovania sa súbežne presadzuje aj tendencia zmeny plôch a produkcie v prospech kvalitnejších druhov ovocia a iných produktov z intenzívnych kultúr. Tento proces, niekde len pozvoľný, inde rýchly a cieľavedomý, sa presadzuje pri spolupôsobení komplexu rôznych objektívnych a subjektívnych činiteľov a ich vzájomnej interakcie.

Pozrime sa najskôr, aká je absolútna disponibilita a relatívny podiel intenzívnych kultúr v krajinách RVHP spolu a vo svete (tab. I).

Z prehľadu ľahko zistíme, že intenzívne kultúry sú v porovnaní s ornou pôdou, lúkami a pasienkami v mizivej menšine. Ich podiel na celkovej rozlohe poľnohospodárskej pôdy krajín RVHP dosahuje necelé 1 % a na svete sotva 2 %. Ich podiel je teda 50 až 100-násobne menší oproti ostatným trom poľnohospodárskym kultúram.

I. Disponibilita poľnohospodárskych kultúr v krajinách RVHP a vo svete (rok 1975)

	RVHP mil. ha	%	Svet mil. ha	%
Orná pôda	274,8	36,2	1420,0	31,2
Intenzívne kultúry	6,8	0,9	87,0	1,9
Lúky a pasienky	477,2	62,9	3044,4	66,9
Spolu	758,8	100,0	4551,4	100,0

Toto je pravda len globálny, makrooblastný a svetový pohľad. Vyskytujú sa krajiny, kde je tento podiel ďaleko väčší, ba vyskytujú sa aj také výnimočné krajiny, kde rozsah (podiel) intenzívnych kultúr je väčší než rozsah (podiel) ornej pôdy.

Pravda, údaje o absolútnom rozsahu i relatívnom podiele intenzívnych kultúr na celkovej rozlohe poľnohospodárskej pôdy majú len obmedzenú výpovednú hodnotu.

Je treba totiž merať význam intenzívnych kultúr ich podielom na celkokovej hmotnosti rastlinných produktov dorobených na všetkých poľnohospodárskych kultúrach (menej presný ukazovateľ), alebo ich podielom na hodnote hrubej rastlinnej produkcie (presnejší ukazovateľ).

Všimnime si tento druhý, presnejší spôsob komparácie. Hneď na úvod podotýkame, že doposiaľ neexistujú (alebo aspoň o nich nevieme) údaje o hrubej rastlinnej produkcii a o jej jednotlivých zložkách ani za krajiny RVHP, ani za svet. Hodnotu hrubej rastlinnej produkcie sme vypočítali podľa vlastnej metodiky. V ďalšej časti tohoto príspevku budú potom vysvetlené najdôležitejšie aspekty tejto metodiky.

Uvádzame tu syntetické výsledné údaje o jednotlivých absolútnych a relatívnych zložkách hrubej rastlinnej produkcie za krajiny RVHP a za svet (tab. II a III).

II. Hrubá rastlinná produkcia v krajinách RVHP a vo svete (priemer rokov 1973—1975)

	RVHP mil. US dolárov	%	Svet mil. US dolárov	%
Hrubá rastlinná produkcia na ornej pôde	37 709,5	79,3	204 671 ,4	72,8
Hrubá rastlinná produkcia na intenzívnych kultúrach	3 090,8	6,5	38 852,4	13,8
Hrubá rastlinná produkcia na lúkach a pasienkoch	6 750,0	14,2	37 500,0	13,4
Hrubá rastlinná produkcia spolu	47 550,3	100,0	281 023,8	100,0

III. Hrubá rastlinná produkcia na 1 ha pôdy v krajinách RVHP a vo svete (priemer rokov 1973—1975)

	RVHP			Svet		
	v US dároch na 1 ha	index intenzity		v US dároch na 1 ha	index intenzity	
		1. variant	2. variant		1. variant	2. variant
Hrubá rastlinná produkcia na 1 ha ornej pôdy	137,2	100	973	144,1	100	1172
Hrubá rastlinná produkcia na 1 ha intenzívnych kultúr	454,5	331	3223	446,6	310	3636
Hrubá rastlinná produkcia na 1 ha lúk a pasienkov	14,1	10	100	12,3	9	100
Hrubá rastlinná produkcia na 1 ha poľnohospodárskej pôdy	62,7	46	445	61,7	43	502

1. variant — orná pôda ako základná (východisková) kultúra — index = 100
2. variant — lúky a pasienky ako najextenzívnejšie kultúry — index = 100

Zisťujeme, že v krajinách RVHP sa na intenzívnych kultúrach vyrobí takmer 7 % a na svete až okolo 14 % z hrubej rastlinnej produkcie. To už nie sú vonkoncom zanedbateľné veličiny a prevyšujú viacnásobne relatívny podiel intenzívnych kultúr z celkovej rozlohy poľnohospodárskej pôdy.

Všimnime si najskôr relácie medzi intenzitou výroby na intenzívnych kultúrach a na ornej pôde. Zo vzájomných porovnaní vyplýva, že v krajinách RVHP je intenzita výroby 3,3-krát vyššia a na svete 3,1-krát vyššia (oproti ornej pôde).

Ešte ďaleko väčší je tento rozdiel medzi intenzívnymi kultúrami na jednej strane a lúkami a pasienkami na strane druhej. V krajinách RVHP je tento rozdiel 32,2-krát väčší a vo svete až 36,3-krát väčší; prirodzene — v prospech intenzívnych kultúr.

Prv, než prejdeme k metodike výpočtu intenzity rastlinnej výroby na intenzívnych kultúrach a potom k analýze tejto intenzity, všimnime si niektoré potenciálne predpoklady sebestačnosti v hlavných rastlinných produktoch z intenzívnych kultúr za krajiny RVHP ako celok.

V celosvetovom meradle sa vyrába na intenzívnych kultúrach veľmi pestrá, rôznorodá paleta produktov. Môžeme ich rozdeliť do dvoch veľkých skupín: ovocie a ostatné produkty na intenzívnych kultúrach. Štatisticky sa podchytáva spolu 26 hlavných druhov ovocia a 17 hlavných druhov ostatných produktov — spolu 43 produktov. Skutočné, reálne číslo pestovaných produktov je pochopiteľne oveľa vyššie, avšak ich hmotnosť je taká, že sa väčšinou neuvádza ani v národných, ani v medzinárodných štatistikách.

Priestorové rozmiestnenie intenzívnych kultúr v spoločenstve krajín RVHP nie je také priaznivé ako v prípade celého sveta. Je to dané faktom, že krajiny RVHP ako celok sa rozkladajú len na severnej pologuli a len

čiastočne zasahujú do oblastí subtropického pásma (Kuba, najnovšie Vietnam).

To znamená, že krajiny RVHP v dnešnom zložení nemôžu dorobiť a byť sebestačné v celom rade produktov, dorábaných na intenzívnych kultúrach v subtropických oblastiach zemegule.

Na druhej strane zas krajiny RVHP majú vhodné podmienky pre výrobu celej škály ovocia a iných produktov, pestovaných na intenzívnych kultúrach oblastí mierneho pásma.

Pripomeňme napokon, že pestovanie istých druhov ovocia a iných produktov z intenzívnych kultúr sa v určitých oblastiach navzájom vylučuje, inde zase vhodne doplňuje.

Pozrime sa, aké sú potenciálne možnosti pre sebestačnosť u hlavných produktov z intenzívnych kultúr v krajinách RVHP.

1. Ovocie. Krajiny RVHP môžu byť potenciálne sebestačné len v ovocí mierneho pásma (hrozno, jablká, hrušky, atď.). Pokiaľ ide o južné ovocie (citrusové plody, banány, figy, atď.), celková miera sebestačnosti je nízka, alebo nijaká.

2. Ostatné výrobky na intenzívnych kultúrach. Tu je situácia ešte nepriaznivejšia. Krajiny RVHP si môžu potenciálne zabezpečiť sebestačnosť v chmeli, orechoch a čiastočne v čaji. V prípade ostatných výrobkov (olivy, kokosové orechy, káva, kakao, prírodný kaučuk, atď.) nemajú krajiny RVHP ako celok nijaké alebo takmer nijaké predpoklady pre sebestačnosť.

Vychádza nám, že krajiny RVHP ako celok sú potenciálne sebestačné len u menšieho počtu výrobkov dorábaných na intenzívnych kultúrach. Tento fakt však treba hodnotiť triezvo (týka sa to takmer všetkých rozvinutých krajín), na pozadí možností medzinárodnej deľby práce a zahraničného obchodu.

METODIKA VÝPOČTU INTENZITY

Úroveň výroby na intenzívnych kultúrach by bolo možné pri medzinárodnom porovnávaní merať údajmi o hektárových úrodách. Naše možnosti v tomto smere sú však oveľa obmedzenejšie než je tomu u hektárových úrod za výrobky pestované na ornej pôde.

Pomerne spoľahlivo možno zmerať hektárové úrody z intenzívnych kultúr len v 6 prípadoch (hrozno, banány, káva, kakao, čaj, chmeľ). V ostatných prípadoch sa dajú hektárové úrody vyčísliť len nepriamo, po zložitých výpočtoch, a aj to len približne. Situácia v merateľnosti hektárových úrod je tu oveľa zložitejšia a neujasnenejšia, než v prípade výrobkov pestovaných na ornej pôde.

Aj keby sa nám podarilo zmerať hektárové úrody u všetkých druhov ovocia i ostatných výrobkov z intenzívnych kultúr, stále by to boli len izolované ukazovatele, ktoré nemajú syntetickú výpovednú hodnotu.

Neprichádzajú do úvahy dokonca ani také ukazovatele ako: štruktúra jednotlivých intenzívnych kultúr v %, alebo koeficient intenzity využitia intenzívnych kultúr. V prípade ornej pôdy sa dá totiž vypočítať štruktúra plôch pestovaných plodín v % alebo aj koeficient intenzity využitia ornej pôdy.

Nemusíme sa však zvlášť trápiť nad tým, že nemôžeme vypočítať

tieto tri druhy ukazovateľov. Ani jeden spomedzi nich totiž nedáva primeranú odpoveď na to, aká je skutočná reálna úroveň (intenzita) výroby na intenzívnych kultúrach spolu. Jediným takýmto syntetickým, komparabilným ukazovateľom totiž môže byť hrubá rastlinná produkcia z intenzívnych kultúr prepočítaná na 1 ha týchto kultúr; pri použití svetových producentských (nákupných cien).

Pri cenovej (hodnotovej) metóde výpočtu intenzity rastlinnej výroby na ornej pôde vychádzame z predpokladu, že cena by mala najprimeranejšie odzrkadľovať celý komplex úžitkovej hodnoty jednotlivých produktov z intenzívnych kultúr. Pretože ide o medzinárodné porovnávanie, mala by cena odrážať aj medzinárodné spoločensky nutné náklady na výrobu.

Ak chceme zistiť (v primeranej miere) reálnu intenzitu výroby na intenzívnych kultúrach, musíme poznať a kvantifikovať tieto tri základné skupiny údajov:

1. údaje o výrobe jednotlivých produktov z intenzívnych kultúr v tonách alebo v 1000 ton,
2. priemerné svetové producentské (nákupné) ceny jednotlivých produktov v komparabilnej mene,
3. údaje o rozlohe intenzívnych kultúr v 1000 ha.

Údaje o výrobe jednotlivých produktov z intenzívnych kultúr možno zistiť z národných ročeniek, ročeniek RVHP a ročeniek FAO. Za svet ako celok možno potenciálne podchytiť údaje o výrobe u 43 produktov. V skutočnosti sa týchto produktov pestuje na svete pravdaže viac (rôzne korenie, vanilka, hrebíčky atď.); avšak nenajdeme o nich vyčerpávajúce údaje. Napokon ich význam v celkovej hodnotovej skladbe produkcie z intenzívnych kultúr je zanedbateľný.

Možno, že nemáme právo vyslovovať úsudky nad spoľahlivosťou údajov o výrobe produktov z intenzívnych kultúr. Máme však predsa aké-také skúsenosti z medzinárodnej komparácie údajov o poľnohospodárskej produkcii a o miere ich vierohodnosti. Vo väčšine prípadov nie sú tieto údaje úplne spoľahlivé preto, že sa robia pomocou odhadov alebo spätných prepočtov úrody na koreni (presnejšie povedané úrody na strome). Len v prípade tých produktov, ktoré v celom rozsahu alebo v prevažnej väčšine idú na ďalšie spracovanie (alebo na export), je miera spoľahlivosti údajov o výrobe primeraná, pretože tu existuje spätná štatistická väzba a kontrolovateľnosť údajov.

U všetkých jednotlivých produktov sme vždy vypočítali trojročné priemerné údaje o výrobe v 1000 ton za roky 1973—1975. Za posledné trojročné obdobie (1976—1978) sme žiaľ tieto výpočty nemohli urobiť, lebo v čase uzávierky výskumnej práce (január 1980) nebola ešte k dispozícii ročenka FAO Production Yearbook 1978.

V práci však analyzujeme relácie intenzity medzi jednotlivými krajinami a tie sa, ako vieme, nemenia z roka na rok.

Metodická a vecná stránka výpočtu svetových producentských (nákupných) cien je vo svojich jednotlivostiach ako aj v celku, mimoriadne zložitá a náročná, tým skôr, že sme nemali k dispozícii kvalifikované precendentné vzory. Podrobnejšie sme o daných problémoch už referovali (Jurášek 1980).

Zdôrazníme preto len niekoľko najdôležitejších poznatkov a okolností, súvisiacich s výpočtom svetových producentských cien produktov z intenzívnych kultúr.

Pri výpočte (konštrukcii) cien možno v podstate voliť dve cesty:

1. národné ceny,
2. svetové ceny.

Preskúmajme najskôr možnosť (vhodnosť) použitia národných cien. Dali by sa voliť dva alternatívne postupy.

Pri prvom postupe by sme mohli vychádzať z údajov o hrubej rastlinnej produkcii na intenzívnych kultúrach v jednotlivých krajinách RVHP v národných menách. Tie by sa dali povedzme prepočítať podľa devízových kurzov na spoločný základ (US doláre, devízové ruble). Nie sú však k dispozícii takéto údaje za všetky krajiny RVHP. Keby však takéto údaje boli, nemohli by sme robiť porovnávanie so svetom ako celkom.

Pri druhom postupe by sme mohli vychádzať z národných producentských (nákupných) cien za jednu zvolenú krajinu, a tieto ceny potom aplikovať jednotne aj na ostatné krajiny RVHP a na svet ako celok.

Opäť vznikajú prinajmenšom dva problémy: Producentské ceny z jednej zvolenej krajiny nemôžu byť vždy adekvátne a odrážať (z rôznych logických dôvodov) medzinárodné spoločensky nutné náklady. Keby aj táto podmienka bola splnená, niet jedinej krajiny na svete, ktorá by pestovala celú tú škálu produktov z intenzívnych kultúr ako svet. Pre celý rad produktov potom chýbajú ceny tohoto typu. Preto ani tento druhý postup nemôže prichádzať do úvahy.

Prichádza tedy do úvahy už len druhá možnosť — použitie svetových cien. Pojde tu o výpočet (konštrukciu) takých cien, ktoré by sa čo najviac priblížili medzinárodným spoločensky nutným nákladom.

Pri výpočte svetových producentských (nákupných) cien výrobkov z intenzívnych kultúr sme sa opierali o tieto pramene:

1. Celosvetové (nie burzové) exportné ceny za priemer rokov 1968 až 1972 (Ročenky FAO — Trade Yearbook). Svetové exportné ceny existujú síce len u 20 spomedzi 43 produktov a vzťahujú sa iba na najdôležitejšie spomedzi nich. Podiel týchto produktov na hrubej rastlinnej produkcii z intenzívnych kultúr predstavuje až okolo 75 %. Je to teda dôležitý informačný zdroj.

2. Laspeyeresove indexy regionálnych a svetových cien sú ďalším zdrojom informácie. Vzťahujú sa na priemer rokov 1961—1965. Základom je pšenica s indexom 100. Tieto indexy sa vzťahujú na 13 sólových a dve agregované skupiny produktov (citrusové plody a ovocie mierneho pásma).

3. Preskúmali sme ďalej údaje o producentských (nákupných) cenách najmä u tých krajín, ktoré majú rozhodujúci podiel na svetovej produkcii príslušného výrobku.

4. Prihliadali sme aj na individuálne exportné ceny, a to najmä u tých komodít, kde chýbali údaje o priemerných svetových exportných cenách.

5. Aj veľkoobchodné ceny boli určitým zdrojom informácií, najmä tam, kde chýbali údaje pod bodom 1 až 4.

6. U tých produktov (komodít), kde chýbali akékoľvek údaje pod bodom 1 až 5 sme urobili vlastné prepočty, alebo odhady. Pokiaľ to povaha vecí pripúšťala (niektoré druhy ovocia mierneho pásma), prihlidali sme aj na nákupné ceny v ČSSR.

Ako časový základ pre naše výpočty sme zámerne volili priemer rokov 1968—1972. To preto, že je to posledné obdobie, kedy existovala

relatívna stabilita svetových exportných cien, ako aj väčšiny národných producentských cien.

Pri definitívnych výpočtoch (konštrukciách, odhadoch) sme sa snažili zachovať primeranú mieru objektivity a vierohodnosti. Takto získané ceny za všetkých 43 produktov sme najskôr vyčíslili v US dároch za 1 tonu a potom prepočítali aj na devízové ruble podľa platného kurzu za toto obdobie (1 US dolár = 0,9 devízového rubľa).

Hmotnosť jednotlivých produktov v tonách alebo v tis. ton (bez vedľajších výrobkov) sme potom vynásobili príslušnými alternatívnymi cenami (US doláre a devízové ruble za 1 tonu). Získali sme tak komparabilnú hrubú rastlinnú produkciu z intenzívnych kultúr za každú jednotlivú krajinu RVHP, za krajiny RVHP spolu a napokon za svet.

Údaje o plochách intenzívnych kultúr v tis. ha sa dajú získať z tých samých prameňov ako údaje o naturálnom množstve jednotlivých produktov z intenzívnych kultúr v tis. ton.

Ale chceme tu predsa poukázať na podmienenú spoľahlivosť údajov o plochách týchto kultúr. Spomenuli sme už, že len v prípade šiestich intenzívnych kultúr možno pomerne presne určiť ich rozlohu, lebo sa na nich zvyčajne pestuje len jeden druh produktu. U všetkých ostatných kultúr už vznikajú pri štatistických súpisoch rôzne problémy. Poukážeme aspoň na najzávažnejšie. Vyskytujú sa síce plochy len s jedným druhom ovocia (produktu), súčasne však existujú plochy s viacerými druhmi ovocia (produktov), potom existujú roztrúsené stromy a kríky v teréne, aleje ovocných stromov pri cestách atď.

Poukážeme ešte na jeden spomedzi ďalších problémov. Existujú tzv. rodiace plochy (kultúry v produkčnom veku) a tzv. nerodiace plochy (novovysadené kultúry alebo kultúry po uplynutí produkčného veku poskytujúce už len minimálnu úrodu). V jednotlivých krajinách je vzťah medzi týmito typmi kultúr dosť rozdielny.

Pretože sa štatistická služba v jednotlivých krajinách vyrovnáva s týmito problémami (pri celkovom určení plôch všetkých intenzívnych kultúr spolu) rôznym spôsobom, je aj miera spoľahlivosti rôzna. Niekde sú tieto plochy vyššie než skutočnosť, inde nižšie.

Toto stručné naznačenie problémov okolo plôch intenzívnych kultúr sme nemohli vynechať. Vidno totiž, na aké úskalia sa pri medzinárodných komparáciách práve u týchto kultúr naráža. A to dovtedy, kým sa nezavedie aká-taká komparabilná metóda výpočtu (rekonštrukcie) plôch intenzívnych kultúr, ktorá by sa čo najviac priblížila realite.

Keď sme takto najskôr získali údaje o hrubej rastlinnej produkcii z intenzívnych kultúr a údaje o ploche intenzívnych kultúr, mohli sme pristúpiť ku konečnému výpočtu intenzity. Hrubú produkciu v tis. US dolárov a devízových rubľov sme vydelili plochou intenzívnych kultúr v tis. ha a dostali sme tak hrubú produkciu na 1 ha intenzívnych kultúr za každú jednotlivú krajinu RVHP, RVHP ako celok a za svet. Tieto veličiny sú vlastne ukazovateľmi intenzity výroby na intenzívnych kultúrach a nachádzajú sa v tab. IV.

Vierohodnosť a spoľahlivosť ukazovateľov intenzity výroby závisí od vzájomnej interakcie údajov o naturálnej produkcii príslušných výrobkov, o svetových producentských (nákupných) cenách a o plochách intenzívnych kultúr.

IV. Intenzita rastlinnej výroby na intenzívnych kultúrach v krajinách RVHP[1])

Poradie — krajina	V US dolároch na 1 ha	V rubľoch na 1 ha	Index oproti svetovému priemeru
1. Maďarsko	802,4	722,2	180
2. Československo	801,1	721,0	179
3. Bulharsko	731,0	657,9	164
4. NDR	668,2	601,4	150
5. Poľsko	524,4	472,0	117
6. ZSSR	398,5	358,7	89
7. Rumunsko	388,1	349,3	87
8. Kuba	322,8	290,5	72
9. Mongolsko	220,0	198,0	49
RVHP	453,3	408,0	102
Svet	446,6	401,9	100

[1]) Hrubá rastlinná produkcia z intenzívnych kultúr prepočítaná na 1 ha intenzívnych kultúr

ANALÝZA INTENZITY

V súvislosti s analýzou príčin rozdielnej intenzity výroby na intenzívnych kultúrach si najprv pripomenieme to, že na túto intenzitu vplývajú najmä tieto skutočnosti:

1. štrukturálna skladba intenzívnych kultúr,
2. výrobné podmienky.

Najskôr niekoľko slov ku štrukturálnej skladbe intenzívnych kultúr. Niektoré intenzívne kultúry poskytujú na 1 ha vysokú hrubú produkciu, niektoré priemernú a niektoré nízku (za inak rovnakých podmienok). Uvedieme niekoľko príkladov za svet ako celok. Vôbec najvyššiu produkciu z 1 ha poskytuje chmeľ (cca 3000 US dolárov), s veľkým odstupom nasledujú potom napr. čaj, banány, citrusové plody (500 až 900 US dolárov), potom jadrové a kôstkové ovocie mierneho pásma (400 až 600 US dolárov), až by sme prišli k najextenzívnejším produktom z intenzívnych kultúr, ako sú olivy, palmové orechy, prírodný kaučuk (okolo 100 až 200 US dolárov). Toto sú pravdaže celosvetové priemerné údaje. V jednotlivých krajinách môžu byť absolútne hodnoty i relatívne pomery celkom odlišné — čo závisí od výrobných podmienok.

Ak je v danej krajine priaznivá štrukturálna skladba potenciálne efektívnejších kultúr, vyvoláva to na intenzívnych kultúrach vysokú úroveň intenzity výroby. Keď je táto skladba nepriaznivá, spôsobuje to nízku úroveň intenzity pri rovnakých výrobných podmienkach.

Ak sú v danej krajine priaznivé výrobné podmienky, najmä vysoký stupeň rozvoja výrobných síl, vplýva to na vysokú intenzitu výroby.

Keď sú tieto podmienky nepriaznivé, vplývajú na nízku intenzitu pri rovnakej štrukturálnej skladbe intenzívnych kultúr.

Toto sú pravdaže len akési rámcové úvahy. Poľnohospodárska prax jednotlivých krajín je veľmi mnohostranná čo do štrukturálnej skladby jednotlivých intenzívnych kultúr, ako aj čo do pôsobnosti súboru výrobných podmienok. Výsledkom vzájomného pôsobenia a vplyvu týchto rôznorodých skutočností je potom aj celková intenzita výroby na intenzívnych kultúrach.

Uvedieme najprv poradie jednotlivých krajín v intenzite rastlinnej výroby na intenzívnych kultúrach (hrubá poľnohospodárska produkcia na 1 ha týchto kultúr). Stav je tento: 1. Maďarsko — 802,4 US dolárov (722,2 rubľov), 2. Československo — 801,1 US dolárov (721,0 rubľov), 3. Bulharsko — 731,0 US dolárov (657,9 rubľov), 4. NDR — 668,2 US dolárov (601,4 rubľov), 5. Poľsko — 524,4 US dolárov (472,0 rubľov), 6. ZSSR — 398,5 US dolárov (358,7 rubľov), 7. Rumunsko — 388,1 US dolárov (349,3 rubľov), 8. Kuba — 322,8 US dolárov (290,5 rubľov), 9. Mongolsko — 220,0 US dolárov (198,0 rubľov), RVHP — 453,3 US dolárov (408,0 rubľov), svet — 446,6 US dolárov (401,9 rubľov).

Prehľad ukazuje, že na 1. miesto v intenzite výroby sa zaraďuje Maďarsko, len s nepatrným predstihom pred Československom.

Pozrime sa najskôr, či a nakoľko ovplyvňuje túto vysokú intenzitu výroby samotná štruktúra kultúr. Maďarsko má spomedzi všetkých krajín RVHP najvyšší podiel viníc na celkovej rozlohe intenzívnych kultúr. Týmto samotným faktom však nemožno ešte vysvetliť všetko. Maďarsko má však v rámci krajín RVHP najintenzívnejší spôsob pestovania jadrového a kôstkového ovocia (najmä jablká, marhule a broskyne). V tejto krajine sa dosahuje dokonca vyššia intenzita výroby na 1 ha ovocných sadov než na 1 ha viníc. To je v krajinách mierneho pásma skôr výnimka než pravidlo.

Priaznivá štruktúra intenzívnych kultúr, priaznivé prírodné podmienky, najmä však vysoký stupeň rozvoja výrobných síl v tomto odvetví spôsobujú, že Maďarsko zaujíma čelné miesto v intenzite výroby na intenzívnych kultúrach.

Na 2. miesto sa zaraďuje Československo. Dalo by sa dokonca povedať, že naša krajina sa s Maďarskom delí o 1. a 2. miesto. Čím vysvetliť túto skutočnosť? Relatívny podiel viníc (napriek najrýchlejšiemu tempu ich výsadby spomedzi všetkých krajín RVHP) na celkovej rozlohe intenzívnych kultúr je u nás dvojnásobne menší než v Maďarsku. Úroveň ovocinárstva je v našej krajine výrazne nižšia oproti Maďarsku. Avšak Československo má spomedzi všetkých krajín sveta najvyšší podiel chmelníc z celkovej rozlohy intenzívnych kultúr. Chmelnice sú najintenzívnejšou kultúrou. To potom vplýva na celkovú vysokú úroveň výroby na intenzívnych kultúrach spolu. Chmelnice (spolu s vinicami) akosi kompenzujú relatívne nízku úroveň výroby v pestovaní jadrového a kôstkového ovocia u nás.

Vysoký podiel chmelníc a dynamický rast viníc, spolu s relatívne vysokým stupňom rozvoja výrobných síl na týchto dvoch kultúrach, posúvajú našu krajinu na takéto popredné miesto v intenzite výroby na intenzívnych kultúrach.

Bulharsko sa zaraďuje na 3. miesto, pravda, s určitým odstupom za predchádzajúcimi dvoma krajinami. V štruktúre intenzívnych kultúr má

Bulharsko spolu s Maďarskom určité zhodné rysy; to isté sa dá povedať (pri určitých zjednodušeniach) aj o prírodných podmienkach.

Relatívne nižšia úroveň intenzity výroby na intenzívnych kultúrach je v tejto krajine spôsobená nižším stupňom rozvoja výrobných síl. To sa však týka skôr samotného ovocinárstva než vinohradníctva.

NDR sa zaraďuje čo do intenzity výroby na intenzívnych kultúrach na 4. miesto. Ihneď upozorňujeme, že NDR má vari jedny z najnepriaznivejších prírodných podmienok pre intenzívne kultúry. Tiež štrukturálna skladba intenzívnych kultúr nie je taká priaznivá, než povedzme v Maďarsku, Československu a Bulharsku (ale aj v Rumunsku a na Kube).

Pomerne vysoká intenzita výroby je, vzhľadom na už spomenuté okolnosti, dobrou vizitkou pre túto krajinu. Je spôsobená vysokým rozvojom výrobných síl v tomto odvetví a jeho rýchlou modernizáciou. Rozvinuté chmeliarstvo prispieva k celkovej intenzite, aj keď jeho príspevok na hrubej produkcii z intenzívnych kultúr je zhruba dvojnásobne nižší než v prípade Československa.

Na 5. miesto sa zaraďuje Poľsko. Táto krajina má o niečo priaznivejšie prírodné podmienky pre intenzívne kultúry než NDR. V štrukturálnej skladbe hrubej produkcie z intenzívnych kultúr úplne prevláda pestovanie jadrového a kôstkového ovocia. V Poľsku, podobne ako v NDR, úplne chýbajú vinohrady. Na rozdiel od NDR tu však chmeliarstvo má len nepatrný význam. Relatívny odstup Poľska za NDR je výrazný.

Existujúca úroveň intenzity výroby na intenzívnych kultúrach v Poľsku je spôsobená hlavne nižším stupňom rozvoja výrobných síl v tomto odvetví.

ZSSR sa umiestňuje na 6. mieste. Vzhľadom na rozsiahlosť územia a veľkú diferencovanosť prírodných podmienok sa tu vyrába najširšia paleta produktov z intenzívnych kultúr — spomedzi všetkých krajín RVHP. Popri všetkých druhoch ovocia mierneho pásma sa tu pestujú aj niektoré druhy južného ovocia, čaj atď.

Táto krajina ako celok poskytuje teda potenciálne primerané až priaznivé možnosti pre pestovanie všetkého ovocia, a čiastočne aj južného ovocia. Ale tak ako v prípade iných rozsiahlych krajín s podobnou zemepisnou šírkou, je rozloženie intenzívnych kultúr v ZSSR dosť nerovnomerné. Prevažná časť produkcie z intenzívnych kultúr je sústredená v južných oblastiach, menšia časť v centrálnych; v severných oblastiach sa nepestuje (vzhľadom na prírodné podmienky) nič, alebo takmer nič.

Súčasná štruktúra intenzívnych kultúr (a aj ich celkový rozsah) nezodpovedá ani zďaleka existujúcim potenciálnym možnostiam. Relatívne malý je podiel takých potenciálne intenzívnych kultúr ako sú vinice, chmelnice, plantáže citrusových plodov atď. Práve tieto typy kultúr sa začínajú v ostatnom čase veľkoryso rozšiřovat. Ale aj ostatné kultúry sa primerane rozširujú, takže celkové tempo rastu plôch intenzívnych kultúr je pozoruhodné a v budúcnosti bude, podľa všetkých náznakov, ešte rýchlejšie.

Terajšie 6. miesto ZSSR v intenzite výroby na intenzívnych kultúrach je determinované skôr existujúcou štruktúrou výroby a čiastočne prírodnými podmienkami, ktoré v niektorých oblastiach spôsobujú (a to dosť často) veľký pokles produkcie. Existujúci stupeň rozvoja výrobných síl by (pri priaznivejšej štruktúre a optimálnejšom priestorovom rozložení) znamenal v tomto odvetví zvýšenie intenzity výroby.

V. Svetové producentské (nákupné) ceny poľnohospodárskych produktov na intenzívnych kultúrach (priemer rokov 1968—1972)

	V US dároch za 1 t	V rubľoch za 1 t
A. RASTLINNÉ VÝROBKY NA INTENZÍVNYCH KULTÚRACH	×	×
I. Ovocie	×	×
1. Hrozno	132	119
2. Datle	90	81
3. Jablká	115	104
4. Hrušky	110	99
5. Broskyne a nektarinky	165	149
6. Slivky	85	77
7. Marhule	165	149
8. Čerešne	140	126
9. Višne	145	131
10. Pomeranče	110	99
11. Tangerinky, mandarinky, klementinky	115	104
12. Citróny a limy	138	127
13. Grapefruity a Pomelo	110	99
14. Nešpecifikované citrusové plody	120	108
15. Figy	170	153
16. Avokady	90	81
17. Mango	80	72
18. Banány	62	56
19. Egreše	180	165
20. Ribezle	180	162
21. Čučoriedky	310	279
22. Brusnice	310	279
23. Jahody[1])	280	252
24. Maliny[1])	280	252
25. Ananásy[1])	110	99
26. Nešpecifikované ovocie	111	100
II. Ostatné výrobky na intenzívnych kultúrach	×	×
1. Olivy[2])	628	565
2. Kokosové orechy[3])	148	133
3. Palmové orechy (jadrá)	126	113
4. Palmový olej	172	155
5. Tungový olej	235	212
6. Mandle	450	405
7. Pistácie	600	540
8. Lieskovce	600	540
9. Kashew orechy	450	406
10. Jedlé gaštany	300	270
11. Vlašské orechy	550	495
12. Zelená káva	746	671
13. Kakaové bôby	605	545
14. Čaj	853	768
15. Chmeľ	2097	1887
16. Manilské konope (abaka)	220	198
17. Prírodný kaučuk	362	326

[1]) nepestujú sa na intenzívnych kultúrach, avšak sú z metodických dôvodov zahrnuté do výpočtu
[2]) v ekvivalente olivového oleja
[3]) v ekvivalente kopry

Rumunsko obsadzuje v celkovej intenzite výroby na intenzívnych kultúrach 7. miesto, s nepatrným relatívnym odstupom za ZSSR.

Štruktúra intenzívnych kultúr je približne rovnaká (len o málo nepriaznivejšia) ako v ostatných dvoch komparabilných krajinách (Maďarsku a Bulharsku). Aj pôsobnosť prírodných podmienok nie je výrazne nepriaznivejšia oproti spomenutým krajinám, a predsa je tu intenzita výroby asi dvojnásobne nižšia. Dá sa to vysvetliť najmä nižším stupňom rozvoja výrobných síl v tomto odvetví.

Kuba sa nachádza na 8. mieste. Je jedinou krajinou RVHP (Vietnam sme pre nedostatok vierohodných údajov neanalyzovali), ktorá má priaznivé prírodné podmienky pre pestovanie takých produktov, z ktorých sa väčšina v ostatných krajinách RVHP nepestuje.

Na Kube sú totiž vhodné podmienky nielen pre pestovanie južného ovocia (citrusové plody, banány atď.), ale aj pre pestovanie kávy, kokosových orechov atď. Niektoré patria medzi potenciálne veľmi intenzívne kultúry. A predsa je tu intenzita výroby hlboko pod priemerom krajín RVHP. Celková nízka intenzita výroby sa dá vysvetliť najmä nízkym stupňom rozvoja výrobných síl. Dodajme ešte, že na Kube došlo v posledných rokoch k výraznej štrukturálnej prestavbe intenzívnych kultúr.

Nikoho pravdaže nemôže prekvapiť posledné 9. miesto Mongolska. Už samotný fakt, že sa v Mongolsku (krajine bez akejkoľvek výrobnej tradície a s extrémne drsnými výrobnými podmienkami) vôbec založili intenzívne kultúry, treba hodnotiť ako priekopnícky čin. Ich plocha je zatiaľ minimálna, ale sa rozširuje.

Nesmie nás mýliť to, že intenzita výroby na 1 ha intenzívnych kultúr je v Mongolsku dokonca nižšia než intenzita výroby na 1 ha ornej pôdy v európskych krajinách RVHP. Vec treba posudzovať v kontexte podmienok mongolského poľnohospodárstva, ktoré má najnižší stupeň rozvoja výrobných síl, t.j. triezvo a s porozumením. Vychádza nám potom, že v Mongolsku sa vyrobí na 1 ha intenzívnych kultúr (v hodnotovom vyjadrení) šestnásobne viacej ako na 1 ha ornej pôdy. Niet jedinej krajiny RVHP, kde by relácia v prospech intenzívnych kultúr bola čo i len približne taká priaznivá ako v Mongolsku.

Zostáva nám zhodnotiť intenzitu výroby na intenzívnych kultúrach za krajiny RVHP ako celok — v porovnaní so svetovým priemerom. Intenzita výroby je tu len o málo vyššia než vo svete. Ako hodnotiť tento fakt?

Štrukturálna skladba intenzívnych kultúr je v krajinách RVHP menej priaznivá než v celosvetovom priemere. S tým bude súvisieť aj fakt, že súbor prírodných podmienok bude v týchto krajinách asi menej priaznivý než vo svete.

Pri súčasnom stave našich poznatkov môžeme dosť ťažko rozhodnúť, o koľko je u samotných intenzívnych kultúr vyšší stupeň rozvoja výrobných síl v krajinách RVHP oproti svetu. V priemere za celé poľnohospodárstvo je tento stupeň, podľa našich predbežných výpočtov, určite väčší než v prípade intenzívnych kultúr.

Výsledkom vzájomného pôsobenia už spomenutých faktorov je teda úroveň výroby na intenzívnych kultúrach taká, aká je: v podstate nie vyššia než svetový priemer.

Veľmi vážne je však to, že disponibilita intenzívnych kultúr na 1 obyvateľa v krajinách RVHP (0,018 ha) je dokonca nižšia než vo svete

(0,022 ha). Pripomeňme si, že disponibilita ornej pôdy na 1 obyvateľa je v krajinách RVHP viac než dvojnásobne vyššia oproti svetovému priemeru.

Nemôže nás potom prekvapiť, že krajiny RVHP vyrobia na 1 obyvateľa produkty z intenzívnych kultúr len za 8,3 US dolárov (7,5 rubľov), kým vo svete je to viac — 9,8 US dolárov (8,8 rubľov). A svetový priemer je aj tak nízky, a je hodne vzdialený od optima, ktoré by malo predstavovať aspoň okolo 15 US dolárov (13,5 rubľov).

Analýza intenzity výroby na intenzívnych kultúrach v krajinách RVHP ukazuje, že niektoré z nich dosahujú už teraz takú úroveň výroby, že sa zaraďujú medzi svetovú špičku.

Ba aj krajiny RVHP ako celok dosahujú vyššiu intenzitu výroby než je celosvetový priemer, a to aj napriek tomu, že súbor prírodných podmienok pre výrobu produktov z intenzívnych kultúr (ako sme sa presvedčili v úvodnej časti štúdie) nie je tu priaznivejší než v celosvetovom priemere. To znamená, že v krajinách RVHP je vyšší stupeň rozvoja výrobných síl v poľnohospodárstve vďaka socialistickým výrobným vzťahom.

V strednodobých i dlhodobých programoch rozvoja poľnohospodárstva jednotlivých členských krajín RVHP sa v poslednej dobe pripisuje mimoriadny význam práve rozvoju výroby na intenzívnych kultúrach. Tým sa má zvýšiť miera sebestačnosti najmä v ovocí, ale aj v ostatných produktoch z intenzívnych kultúr.

Je len prirodzené, že Komplexný program implicitne zahrňuje podstatné zvýšenie výroby na intenzívnych kultúrach vo všetkých členských krajinách RVHP, s prihliadnutím na súbor existujúcich a potenciálnych výrobných podmienok.

V rámci príslušných komisií sa rozpracúvajú a spresňujú programy spolupráce v oblasti výroby, šľachtenia, spracovania a zahraničného obchodu. Komplexný program predvída rast výroby na intenzívnych kultúrach pri využití obidvoch ciest, t.j. zvyšovanie intenzity výroby na existujúcich plochách ako aj ďalšie podstatné rozšírenie plôch intenzívnych kultúr. Vytvárajú sa pre to primerané výrobné i ekonomické podmienky.

Pri triezvom hodnotení potenciálnych možností, aké spoločenstvo krajín RVHP na tomto úseku bezpochyby má, sú primerané predpoklady výrazného zvýšenia rozsahu a úrovne výroby na intenzívnych kultúrach vo všetkých členských krajinách RVHP.

Literatúra

JURÁŠEK, P.: Intenzita rastlinnej výroby na ornej pôde v krajinách RVHP. Zeměd. Ekon., *26*, 1980, č. 9

Komplexný program ďalšieho prehlbovania a zdokonaľovania spolupráce a rozvoja socialistickej ekonomickej integrácie členských krajín RVHP. Bratislava, Pravda 1972

Produkction Yearbook. Rome, FAO, 1973, 1974, 1975

Statističeskij ježegodnik stran SEV. Moskva, Statistika 1976

Došlo dňa 23. 3. 1980

Adresa autora:

Doc. ing. Prokop Jurášek, CSc., Vysoká škola ekonomická, Ul. Odbojárov 10, 886 33 Bratislava

JURÁŠEK P., Vysoká škola ekonomická, ul. Odbojárov 10, 886 33 Bratislava

Intenzita výroby na intenzívnych kultúrach v krajinách RVHP

Zeměd. Ekon., *26*, 1980, č. 10, s. 657—669. — 5 tab., lit. 4

zemědělství, rostlinná výroba, intenzívní kultury, úroveň RVHP, úroveň celosvětová, analýza srovnávací, analýza, syntéza

Objektom analýzy je intenzita výroby na intenzívnych kultúrach v jednotlivých krajinách RVHP, v RVHP ako celku a vo svete. Po úvode do problematiky se rozoberá metóda výpočtu intenzity výroby. Vysvetľuje sa metóda oceňovania jednotlivých produktov z intenzívnych kultúr pri použití komparabilných svetových producentských (nákupných) cien. Nápokon sa analyzujú faktory a príčiny rozdielnej intenzity výroby na intenzívnych kultúrach. Poukazuje sa na potenciálne možnosti zvyšovania rozsahu a intenzity výroby na intenzívnych kultúrach v členských krajinách RVHP.

J. Pišvejc

TEORETICKÉ VYMEZENÍ KATEGORIÍ NÁKLADŮ A VÝNOSŮ

Kategorie nákladů a výnosů nejsou definovány v ekonomické literatuře jednotně. Jak v úředních předpisech pro vedení účetnictví, tak v pracích z oblasti účetnictví i jiných ekonomických oblastí lze v poválečném období pozorovat časté změny v používané terminologii. Náklady a výnosy jsou ve větší či menší šíři definovány z různých hledisek a ne vždy se stejným obsahem.

Vcelku lze konstatovat, že zatímco kategorie nákladů je rozpracována z řady hledisek ve značném množství publikací, je kategorii výnosů věnována podstatně menší pozornost. Ze zemědělských ekonomů se otázkám nákladů věnují ve svých odborných pracích zejména F. Lom, V. Krotil. Pro vymezení kategorií nákladů a výnosů z hlediska tvorby a rozdělení hodnoty v zemědělském podniku představují zásadní teoretický přínos četné vědecké práce C. Ledla.

VLASTNÍ NÁKLADY

Kategorii vlastních nákladů je třeba chápat jako určitou obdobu — pro socialistický výrobní způsob — kategorie ceny nákladů, o níž mluví Marx (1955) v dílu III—1 Kapitálu v kapitole I — Cena nákladů a zisk. (V socialismu přirozeně nedochází k přeměně pracovní síly ve zboží.) Vlastní náklady jako ekonomickou kategorii socialismu je třeba proto považovat nikoliv za kategorii tvorby hodnoty, nýbrž za kategorii rozdělení hodnoty. Jsou součástí hodnoty vyprodukovaných výkonů podniku (a její peněžní formy — ceny výsledné produkce), z které se hradí cena opotřebení externě pořízených pracovních prostředků, cena spotřebovaných externě pořízených pracovních předmětů, cena externě pořízených prací a služeb výrobní povahy a úhrn přiznaných mezd a odměn za práci do výroby těchto výkonů podniku zálohovaných.

Nejednotné jsou názory, zda do vlastních nákladů patří náklady na oběh, ať jde o náklady vyvolané dodatečnými výrobními procesy (náklady na expedici, přepravu, uskladnění výrobků apod.), nebo o čisté náklady na oběh. Jde o cenu spotřeby externě pořízené minulé práce a mzdy (odměny) za živou práci, které musejí být hrazeny z ceny výsledné produkce, protože bez vynaložení této společenské práce by nemohl být dokončen koloběh (a umožněn obrat) fondů podniku, přeměna jejich zbožní formy v peněžní formu. Jsou objektivně nutnou podmínkou procesu reprodukce, protože užitná hodnota výrobků se může realizovat jen v jejich spotřebě.

Do vlastních nákladů výroby, pojatých jako vlastní náklady bezprostředního procesu výroby, nepatří. Vlastní náklady zahrnující náklady na oběh bývají v odborné literatuře někdy označovány jako úplné vlastní náklady. Vzhledem k tomu, že v zemědělských (i dalších výrobních) podnicích lze náklady na oběh zpravidla obtížně přesně oddělit od nákladů na výrobu a že jejich podíl na celkových nákladech je poměrně malý, je z praktických důvodů vhodné zahrnovat je do vlastních nákladů výroby. Pokud náklady na oběh (přesněji: některé náklady na oběh) představují výraznější podíl a je účelné a není obtížné z obsahového i technického hlediska je vyčlenit a odděleně evidovat (jako třeba v případě, kdy výrobní podnik provozuje maloobchodní prodejnu), lze při členění vlastních nákladů použít např. termínů vlastní náklady výroby, vlastní náklady oběhu a pro jejich souhrn vlastní náklady podniku.

Termín vlastní náklady podniku považuji za vhodný proto, že vyjadřuje podstatu společensko-ekonomických vztahů. Vlastní náklady se uhrazují prostřednictvím společenských vztahů, do kterých vstupuje podnik, nikoliv fáze výroby nebo fáze oběhu sama o sobě.

Zpřesněná definice vlastních nákladů (přesněji: vlastních nákladů podniku)[1]) tedy zní: vlastní náklady podniku jsou součástí ceny výsledné produkce, z které se hradí cena opotřebení externě pořízených pracovních prostředků, cena spotřebovaných externě pořízených pracovních předmětů, cena externě pořízených prací a služeb a úhrn přiznaných mezd a odměn za práci, zálohovaných podnikem při tvorbě a realizaci této výsledné produkce v procesu výroby a procesu oběhu.

Touto definicí vlastních nákladů je rovněž zdůrazněno, že výrobní proces, vzat jako celek, je jednotou výrobního procesu a procesu oběhu.

Uvedené vymezení kategorie vlastních nákladů odpovídá rovněž na otázku, zda jsou součástí vlastních nákladů položky označované jako náklady v širším slova smyslu, nepravé náklady, neproduktivní výdaje, výdaje z rozdělení, finanční výdaje, finanční náklady apod. Jde o pojistné, poplatky (správní, arbitrážní, soudní apod.), daně, příspěvky na sociální zabezpečení, placené bankovní a jiné úroky, pokuty, penále, studijní příspěvky, stipendia a podobné finanční výdaje.

Tyto výdaje nejsou součástí vlastních nákladů (vymezených uvedenou definicí), jsou uhrazovány z druhé složky ceny výsledné produkce, z čistého důchodu podniku. Pokud hospodářská praxe některé z těchto výdajů normativně metodickými předpisy zahrnuje do vlastních nákladů, vytváří různě modifikované vlastní náklady pro účely plánování, financování, kalkulace, odměňování aj.

Zahrnování všech nebo některých uvedených finančních výdajů do modifikovaných vlastních nákladů má význam zejména při zjišťování, jak podnik hradí výnosy vyplývajícími z jeho hospodářské činnosti veškeré své náklady na výrobu a realizaci a finanční výdaje vyvolané výrobou a realizací, v jaké výši vytváří zisk a jaká je míra zisku podniku, popř. jeho vnitropodnikových útvarů.

Tato úvaha je ovšem podmíněna normativním vymezením náplně zisku, který nepředstavuje celý vytvořený čistý důchod podniku, nýbrž pouze jeho část. Považuji však za nezbytné, aby při všech výpočtech a rozborech byly položky modifikující vlastní náklady vykazovány odděleně.

---

[1]) jde o souhrn vlastních nákladů výkonů tvořících výslednou produkci celého podniku

V definici vlastních nákladů bylo zdůrazněno, že jde o náhradu ceny opotřebení externě pořízených pracovních prostředků, ceny spotřebovaných externě pořízených pracovních předmětů ..., tedy že složkami vlastních nákladů jsou jednotlivé druhy externích nákladů. Jak je tato definice v souladu s hospodářskou praxí, která (v účetnictví, kalkulacích aj.) zahrnuje do vlastních nákladů vedle externích nákladů rovněž interní náklady?

Zkoumáme-li náklady z hlediska podniku jako celku, pak vlastní náklady jsou totožné s externími náklady. Protože — z hlediska koloběhu hospodářských prostředků v podniku — představují úhradu prvotně vynaložené společenské práce ve výrobním procesu podniku, jsou tyto externí náklady současně prvotními náklady.

Zkoumáme-li náklady z hlediska vnitropodnikových útvarů, odvětví podniku, popř. jednotlivých výkonů podniku, pak náklady mají formu jednak externích nákladů, jednak interních nákladů.

Ekonomickou podstatu interních nákladů tvoří externě vynaložená společenská práce přenášená prostřednictvím podnikového meziproduktu na výslednou produkci. Vnější, jevovou formou interních nákladů je cena (jak bude ještě blíže zdůvodněno) spotřebovaného podnikového meziproduktu. Podnikovým meziproduktem se přitom rozumějí v podniku vyrobené výrobky, provedené práce a poskytnuté služby výrobní povahy, určené k další výrobní spotřebě v témže podniku. Protože — z hlediska koloběhu hospodářských prostředků v podniku — jde o peněžní vyjádření druhotného, opakovaného vynaložení společenské práce ve výrobním procesu daného podniku, jejího vnitropodnikového obratu, jsou interní náklady současně druhotnými náklady.

Z kvantitativního hlediska cena spotřebovaného (i nespotřebovaného) meziproduktu není totožná s cenou nákladů, tj. s externími náklady prostřednictvím meziproduktu přenášenými.

Na výrobek se během pracovního procesu nejen přenáší hodnota obsažená ve spotřebovaných výrobních prostředcích, ale současně se vytváří nová hodnota, která se připojuje k této již existující hodnotě. Tato nová hodnota je spjata s činností pracovní síly, ztělesňuje živou práci; má dvě části — první je vytvořena nutnou prací, druhá nadprací. To platí vždy, ať jde o výrobek hotový či nehotový, ať má podobu, resp. funkci odbytového výrobku, nedokončeného výrobku či meziproduktu.

Z uvedených důvodů potenciální cena meziproduktu jako peněžní výraz vytvořené potenciální hodnoty by měla odpovídat ceně možné realizace vyprodukovaného výkonu. V podnikové praxi se však používaná cena meziproduktu od této ceny zpravidla ve větší či menší míře odlišuje, a to z řady důvodů (potřeb účinného uplatňování vnitropodnikového chozrasčotu, potřeb jednotného hodnocení různých ekonomických ukazatelů, jejich vnitropodnikového a mezipodnikového srovnávání, srovnávání v různých časových obdobích apod.).

Zatímco úhrn externích nákladů podniku za určité období je totožný s celkovou výší vlastních nákladů podniku, může být úhrn interních nákladů téhož podniku vykazován v témže období v různé výši. Je to dáno nejen možností vykazovat (podle předpisů vydávaných pro účetnictví, statistiku apod.) spotřebu meziproduktu v různém ocenění, ale také různou možnou

vnitřní výrobní, organizační a ekonomickou strukturou daného podniku a různým vymezením odvětví.

Musí však být uplatněna zásada, že při výpočtu skutečných vlastních nákladů výkonů podniku, tvořících cenu výsledné produkce podniku, se suma skutečných vlastních nákladů těchto výkonů musí rovnat sumě externích nákladů podniku ve sledovaném období. (Totéž platí obdobně při výpočtu plánovaných vlastních nákladů.)

To znamená, že při výpočtu vlastních nákladů výkonů podniku musí být spotřeba meziproduktu oceněna jen jeho vlastními náklady, tj. externími náklady prostřednictvím meziproduktu přenesenými. Tyto vlastní náklady vystupují v tomto případě jako druhotné vlastní náklady. Z hlediska tvorby vlastních nákladů hrubé produkce vystupují tedy všechny prvotně vynaložené externí náklady jako prvotní vlastní náklady. Z nich část, která není součástí vnitropodnikového obratu, současně představuje prvotní vlastní náklady výsledné produkce, a část, která je součástí vnitropodnikového obratu, představuje druhotné vlastní náklady výsledné produkce. Vlastní náklady výkonů podniku jsou tvořeny součty prvotních vlastních nákladů a druhotných vlastních nákladů.

Z uvedených vymezení externích a interních nákladů lze dále vyvodit, že zatímco externí náklady podniku jsou peněžním vyjádřením rozdělení, tedy pohybu hodnoty, jsou interní náklady peněžním vyjádřením pohybu užitných hodnot, prostřednictvím kterých konkrétní živá práce přenáší uvnitř podniku minulou práci do hodnoty nově produkovaných výkonů.

Od externích a interních nákladů je třeba odlišovat externí a interní finanční náklady.

Charakteristika externích finančních nákladů (pojistné, poplatky, úroky apod.) byla již uvedena. Jde převážně o specifické formy odvodů a jiných úhrad z čistého důchodu podniku, těsně spjaté s některými ekonomickými vztahy podniku jako celku k vnějšímu světu. (Termínu externí finanční náklady je zde použito v souladu se současnou oficiální terminologií, i když jde o položky rozdělení čistého důchodu podniku.)

Interními finančními náklady jsou zúčtované (nikoliv placené) vnitropodnikové pokuty a penále, odchylky od stálých zúčtovacích cen výkonů předávaných mezi hospodářskými středisky (dohodnuté při jejich předání v souladu s pravidly vnitropodnikového chozrasčotu) a podobné položky, zkracující při uplatňování vnitropodnikového chozrasčotu výsledky hospodaření vnitropodnikových útvarů. (I když jde o interní výdaje z rozdělení vnitropodnikových hospodářských výsledků, je použito termínu interní finanční náklady, aby byla zachována analogie s termínem externí finanční náklady.)

MANKA A ŠKODY NA HOSPODÁŘSKÝCH PROSTŘEDCÍCH

Sporná může být otázka, kam zařadit manka a škody na hospodářkých prostředcích. Představují obecně neproduktivní spotřebu společenské práce. Nelze je však posuzovat jednoznačně:

a) Jde-li o nezaviněná manka a škody na externě pořízených hospodářských prostředcích v rámci norem přirozených úbytků, je třeba je považovat za součást externích nákladů a uhrazovat je jako cenu přirozené, objektivně nutné dodatečné spotřeby výrobních prostředků, zálohovaných do výroby. Tato část výrobních prostředků sice nevchází do výrobků, ale přesto jejich hodnota vstupuje do hodnoty vyráběných výkonů.

b) Jde-li o ostatní manka a škody na externě pořízených hospodářských prostředcích (zaviněné odpovědnými pracovníky nebo vzniklé v důsledku živelních pohrom nebo jiných nahodilých událostí), nelze je posuzovat jako objektivně nutnou dodatečnou spotřebu výrobních prostředků. Hodnota těchto výrobních prostředků nebyla přenesena do hodnoty vyráběných výkonů. Manka a škody tohoto druhu nepatří proto do vlastních nákladů. Je třeba je zařadit do externích finančních nákladů, které jsou uhrazovány jednak z čistého důchodu podniku, jednak částečně z nevýrobního důchodu (z náhrad předepsaných viníkům, z náhrad přijatých od pojišťovny aj.).

c) Jde-li o nezaviněná manka a škody na meziproduktu v rámci norem přirozených úbytků, je třeba je zařadit do interních nákladů, a to z obdobných důvodů jako se zařazují nezaviněná manka a škody na externě pořízených hospodářských prostředcích v rámci norem přirozených úbytků do externích nákladů. To rovněž znamená, že při výpočtu vlastních nákladů výkonů podniku musí být tato objektivně nutná dodatečná spotřeba meziproduktu oceněna jen jeho vlastními náklady.

d) Jde-li o ostatní manka a škody na meziproduktu, nelze je — obdobně jako ostatní manka a škody na externě pořízených hospodářských prostředcích — posuzovat jako objektivně nutnou dodatečně externě vynaloženou společenskou práci přenášenou prostřednictvím meziproduktu na výslednou produkci. Tento meziprodukt byl vyřazen z vnitropodnikového obratu, nesplnil svou funkci ve výrobním procesu podniku; jeho úbytek v tomto případě nepředstavuje výrobní spotřebu, není tedy interním nákladem. Tato manka a škody lze označit jako položky snižující interní výnosy. Při výpočtu vlastních nákladů výkonů podniku nemohou být vlastní náklady tohoto meziproduktu zahrnuty do vlastních nákladů příslušných výkonů, a tedy ani do vlastních nákladů podniku. Je třeba je zařadit do externích finančních nákladů, které jsou uhrazovány jednak z čistého důchodu podniku, jednak částečně z nevýrobního důchodu (viz případ b).

e) Jde-li o nezaviněná manka a škody na výrobcích (dokončených i nedokončených) v rámci norem přirozených úbytků, nemají charakter nákladů, ale představují položky snižující interní výnosy. Při výpočtu vlastních nákladů výkonů podniku se veškeré prvotní a druhotné vlastní náklady příslušného výrobního odvětví rozvrhnou na nižší počet kalkulačních jednic. Celková suma externích nákladů podniku se hradí v tomto případě z ceny výsledné produkce.

f) Jde-li o ostatní manka a škody na výrobcích (dokončených i nedokončených), představují rovněž položky snižující interní výnosy. Při výpočtu vlastních nákladů výkonů podniku je však třeba z prvotních a druhotných vlastních nákladů, které postupně přešly do dokončené či nedokončené produkce příslušného výrobního odvětví, vyčlenit podíl externích nákladů připadajících na snížení vytvořené produkce v důsledku těchto mank a škod a převést je do externích finančních nákladů. Zdrojem jejich úhrady není cena předpokládané odpovídající části výsledné produce (výrobky vyřazené v důsledku nahodilých událostí se nestaly součástí ceny výsledné produkce), ale čistý důchod podniku, popř. nevýrobní důchod (předepsané náhrady od viníků, náhrady od pojišťovny apod.).

Obdobně nutno posuzovat manka a uhynutí zvířat.

Při vymezení kategorie výnosů je třeba vycházet z dílu III — 2 Kapitálu (kapitola XLIX — K rozboru výrobního procesu), kde Marx (1956) definuje hrubý výnos a hrubý důchod. Obdobně jako u nákladů byly vymezeny externí a interní náklady, považuji za vhodné použít termínů externí a interní i při vymezení výnosů.

Externími výnosy jsou jednotlivé složky ceny výsledné produkce podniku. Jsou peněžním vyjádřením vytvořené hodnoty v podniku za určité časové období, kterou si podnik přivlastňuje v procesu výroby a realizace. Jejími hlavními hmotnými prvky jsou výkony (výrobky, práce a služby), které definitivně opustily výrobní proces podniku v daném období a přešly do procesu oběhu, v němž byly přeměněny (nebo jsou přeměňovány) ze zbožní formy v peněžní formu. Protože ke směně dochází ve styku podniku s vnějším světem, tedy v externích společenských vztazích, je termín externí výnosy vystihující.

Hmotnými prvky externích výnosů jsou rovněž výkony, které definitivně opustily výrobní proces podniku v daném období a přešly do oblasti naturální nevýrobní spotřeby. V tomto případě lze z hlediska podniku posuzovat tyto výkony stejným způsobem jako kdyby byly v procesu oběhu přeměněny ze zbožní formy v peněžní formu a získané peněžní prostředky převedeny podnikem do oblasti nevýrobní spotřeby.

Zkoumáme-li výnosy z hlediska vnitropodnikových útvarů, odvětví podniku nebo jednotlivých výkonů podniku, pak výnosy mají formu jednak externích výnosů, jednak interních výnosů.

Ekonomickou podstatu interních výnosů tvoří výkony, které jsou výsledkem (popř. dílčím výsledkem) výrobních procesů jednotlivých vnitropodnikových útvarů nebo odvětví podniku v daném období, které tedy představují hrubou produkci v těchto vnitropodnikových útvarech nebo odvětvích podniku vytvořenou. Vnější, jevovou formou interních výnosů je cena konečných výkonů (dokončených či nedokončených) a podnikového meziproduktu.

Z kvantitativního hlediska se v podnikové praxi cena konečných výkonů tvořících interní výnosy v menší či větší míře odchyluje od tržeb z prodeje těchto výkonů, které představují externí výnosy. Pro ocenění těchto konečných výkonů se může použít různých cen (v našich zemědělských podnicích se např. používá stálých zúčtovacích cen, umožňujících srovnávání ceny hrubé produkce z různých věcných a časových hledisek). Pokud jde o cenu meziproduktu, bylo o ní pojednáno v souvislosti s vymezením interních nákladů.

Platí tedy obdobně to, co bylo uvedeno u kategorie nákladů: zatímco úhrn externích výnosů podniku za určité období je totožný s cenou výsledné produkce podniku (jak ještě bude blíže upřesněno), může být úhrn interních výnosů téhož podniku vykazován v témže období v různé výši. Je to dáno nejen možností vykazovat konečné výkony a meziprodukt v různém ocenění, ale také různou možnou vnitřní výrobní, organizační a ekonomickou strukturou daného podniku a různým vymezením odvětví.

Konečné výkony tvořící první složku interních výnosů mohou, ale také nemusejí být ve vykazovaném období realizovány; jestliže ano, dojde ke vzniku externích výnosů. Přeměna části interních výnosů v externí výnosy znamená jednak přírůstek externích výnosů, jednak úbytek interních výnosů.

Tuto část interních výnosů lze označit proto jako položky snižující interní výnosy.

Rovněž meziprodukt, tvořící druhou složku interních výnosů, může, ale také nemusí být ve vykazovaném období spotřebován; jestliže ano, dojde ke vzniku interních nákladů.

V souvislosti s objasněním ekonomického charakteru mank a škod na hospodářských prostředcích byly označeny jako položky snižující interní výnosy rovněž manka a škody na výrobcích (dokončených i nedokončených) a manka a škody na meziproduktu (s výjimkou nezaviněných mank a škod na meziproduktu v rámci norem přirozených úbytků). U této složky interních výnosů nedojde k jejich přeměně v externí výnosy při realizaci. Za určitých okolností však dojde k jejich přeměně v externí finanční výnosy (v případě příjmu náhrad od odpovědných pracovníků, náhrad od pojišťovny apod.).

Jaký ekonomický charakter má zbývající část interních výnosů, představující změnu stavu (přírůstek) zásob výrobků? (Z výkonů jsou uvedeny pouze výrobky, neboť další druhy výkonů zde nepřipadají v úvahu.) Z hlediska účelového určení přírůstku zásob výrobků je část těchto výrobků určena k realizaci, část ke spotřebě jako meziprodukt.

Přírůstek zásob výrobků určených k realizaci představuje přírůstek v daném časovém období vytvořené, dosud však nerealizované hodnoty. Je tedy složkou ceny výsledné produkce, dosud nerealizovaným externím výnosem.

Cena této složky výsledné produkce se — v závislosti na cenách použitých pro oceňování výrobků — odchyluje nejen od hodnoty (což ovšem platí i o ceně ostatních složek výsledné produkce), ale ve větší či menší míře i od ceny realizované části téhož druhu, množství a jakosti výsledné produkce. (Tato odchylka je tím menší, čím více se cena konečných výkonů tvořících interní výnosy přibližuje předpokládaným realizačním cenám.)

Přírůstek zásob výrobků určených k výrobní spotřebě (meziproduktu) představuje přírůstek potenciální hodnoty vytvořené v daném časovém období. Společenská práce ztělesněná v meziproduktu se projeví jako hodnota až po přenesení prostřednictvím meziproduktu do konečných výrobků, které mají charakter zboží. Z hlediska výrobního procesu podniku časově vymezeného sledovaným obdobím je tato potenciální hodnota potenciální cenou části výsledné produkce, tedy potenciálním externím výnosem.

Kdyby měla být v podniku zajištěna pouze prostá reprodukce výroby, mohl by být přírůstek zásob výrobků (meziproduktu) prodán, mě by tedy tentýž ekonomický charakter jako přírůstek zásob výrobků určených k realizaci — byl by (dosud nerealizovaným) externím výnosem.

Jak již bylo uvedeno v souvislosti s vymezením interních nákladů, ceny používané pro ocenění meziproduktu neodpovídají ceně nákladů prostřednictvím meziproduktu přenášených, ale jsou totožné s cenou konečných výrobků — pokud ovšem výrobků téhož druhu může být použito jak jako odbytových výrobků, tak jako meziproduktu. V praxi zemědělských podniků není v těchto případech někdy ani možné předem přesně určit, které z vyrobených výrobků budou realizovány a kterých bude použito jako meziproduktu. Bývají společně skladovány, jednotně oceňovány a evidovány. Z hlediska výpočtu ceny výsledné produkce, jak bylo ukázáno, to však ani není nezbytné: cena přírůstku všech zásob

výrobků ve sledovaném období je součástí ceny výsledné produkce podniku, je tedy externím výnosem.

Může nastat i opačný případ. Ve sledovaném období dojde k úbytku zásob výrobků (ať již určených k realizaci nebo k další výrobní spotřebě jako meziprodukt): rozdíl mezi cenou těchto zásob ke konci sledovaného období a cenou na začátku období (nikoliv ovšem rozdíl, který by vyplynul z případné změny cen) je minusový. Tento rozdíl představuje snížení hodnoty, resp. potenciální hodnoty vytvořené podnikem v minulém období, a z hlediska sledovaného časového období tedy při výpočtu ceny výsledné produkce podniku je snižující položkou.

Tyto rozdíly snižující cenu výsledné produkce lze označit proto jako položky snižující externí výnosy.

Uvedené závěry platí přiměřeně i pro posuzování přírůstků zásob nedokončených výrobků (ať odbytových nebo určených k další výrobní spotřebě) a jejich oceňování.

Oceňování nedokončené výroby ve výši vlastních nákladů není (z hlediska výpočtu ceny výsledné produkce apod.) věcně správné. Na nedokončené výrobky byla nejen přenesena hodnota obsažená ve spotřebovaných výrobních prostředcích (externě pořízených i meziproduktu), ale byla k nim připojena rovněž hodnota vytvořená jak nutnou prací, tak nadprací. Měla by být tedy cena nedokončené výroby odvozena z ceny vyráběných odbytových výrobků s přihlédnutím k stupni rozpracovanosti.

V souvislosti s charakteristikou jednotlivých složek ceny výsledné produkce je třeba se znovu vrátit k zásadě vyslovené při charakteristice externích nákladů, že suma skutečných vlastních nákladů výkonů podniku tvořících cenu výsledné produkce podniku za určité období se musí rovnat sumě externích nákladů podniku vynaložených v témže období. Tato zásada totiž neznamená, že vlastní náklady uvedených výkonů podniku jsou totožné s externími náklady vynaloženými pouze v tomto období.

Jednoduchý příklad:

a) V prvním období byl vyroben pouze meziprodukt v ceně 100, externí náklady vynaložené v tomto období činily 80.

b) V druhém období byl tento meziprodukt plně spotřebován, vyrobeny byly pouze konečné výrobky v ceně 300, externí náklady vynaložené v tomto období činily 180 (tab. I).

I. Příklad

Období	Výroba meziproduktu	Spotřeba meziproduktu	Výroba konečných výrobků	Cena výsledné produkce	Externí náklady	Vlastní náklady výsledné produkce	Vlastní náklady konečných výrobků
1	100	0	0	100	80	80	0
2	0	100	300	300 −100 200	180	180	180 + 80 260

Hodnota vložená do výroby meziproduktu v prvním období je zálohována z akumulované hodnoty. Protože v prvním období byl vyroben pouze meziprodukt, který má potenciální hodnotu vyjádřenou potenciální cenou, je tato potenciální cena (v daném příkladu tvoří jako potenciální externí výnos současně cenu výsledné produkce prvního období) potenciálním zdrojem úhrady externích nákladů vynaložených v prvním období. Jako reálná hodnota se meziprodukt realizuje až v druhém období, jeho vlastní náklady se tedy skutečně uhrazují až z reálného externího výnosu, tj. z ceny realizovaných konečných výrobků.

Zatímco vlastní náklady výsledné produkce prvního období tvoří externí náklady prvního období a vlastní náklady výsledné produkce druhého období tvoří pouze externí náklady druhého období, vlastní náklady konečných výrobků druhého období jsou součtem externích nákladů prvního a druhého období.

Takto vypočítané vlastní náklady konečných výkonů podniku jsou jako cena nákladů odrazem cenových poměrů toho období, resp. těch období, v nichž byly konečné výkony skutečně postupně vyrobeny.

Ceny externě pořizovaných pracovních prostředků, pracovních předmětů a prací a služeb nejsou však konstantní. Po uplynutí kratších či delších časových úseků (různých pro různé druhy výrobních prostředků) se v nestejné míře snižují nebo zvyšují (i když jejich dlouhodobá tendence v důsledku neustálého růstu produktivity společenské práce a snižování jejich hodnoty by měla být klesající). Rovněž tak úroveň odměn za živou práci se mění. K uvedeným změnám dochází i v průběhu výroby jednotlivých výkonů podniku. Čím déle trvá výrobní proces určitého výkonu, tím je pravděpodobnost změn vyšší.

Proto v kalkulacích vlastních nákladů výkonů sestavovaných jako podklad pro tvorbu cen těchto výkonů musejí být vypočítané skutečné vlastní náklady upraveny. Musejí být brány v úvahu nejen skutečné změny, ke kterým již došlo v průběhu výrobního procesu příslušných výkonů, ale i předpokládané změny, ke kterým dojde v období, pro něž se nové ceny výkonů stanoví a v němž mají působit jako významný nástroj podnikového chozrasčotu.

Z uvedených vymezení externích a interních výnosů lze dále vyvodit, že zatímco externí výnosy podniku jsou peněžním vyjádřením vytvořené hodnoty, jsou interní výnosy, položky snižující interní výnosy a interní náklady peněžním vyjádřením pohybu podnikem vytvořených užitných hodnot při tvorbě a realizaci hodnoty.

Stejně jako externí náklady, je možno i externí výnosy vyjádřit pouze v peněžních měrných jednotkách; cena tu funguje jako peněžní vyjádření hodnoty.

Přírůstky a úbytky užitných hodnot, které jsou ekonomickou podstatou interních výnosů, položek snižujících interní výnosy a interních nákladů, lze naproti tomu vyjádřit v různých naturálních měrných jednotkách. Použije-li se pro toto vyjádření peněžních měrných jednotek, cena tu funguje v podstatě jako přepočítací koeficient různých užitných hodnot na stejný, sčitatelný základ.

Z toho vyplývá, že použité ceny nemusejí být (a také v praxi zpravidla nejsou) totožné s cenami vyjadřujícími hodnotu příslušných výkonů podniku. Jestliže se těmto cenám co nejvíce přibližují, je to v některých případech (např. při výpočtu hodnotových ukazatelů výsledku hospoda-

ření) užitečné. V jiných případech by to však naopak bylo nevhodné (např. pro srovnávání tvorby a rozdělení hrubé produkce v časové řadě by použití jiných než stálých zúčtovacích cen výkonů podniku bylo výslovně neúčelné).

Kdyby se pro peněžní vyjádření pohybu uvedených užitných hodnot použilo cen na úrovni plánovaných vlastních nákladů, bylo by to věcně nesprávné z předcházejících hledisek, ale výhodné při porovnávání plánovaných a skutečných vlastních nákladů výkonů podniku. Kdyby se použilo cen ve výši skutečných vlastních nákladů, bylo by to věcně nesprávné obdobně jako v předcházejícím případě, ale výhodné pro výpočet skutečných vlastních nákladů výkonů podniku, protože cena by tu vyjadřovala v případě spotřebovaného meziproduktu skutečné druhotné vlastní náklady.

Od externích a interních výnosů je třeba odlišovat externí a interní finanční výnosy.

Zdrojem externích finančních výnosů je hodnota zpravidla vytvořená nikoliv v daném podniku, ale v mimopodnikové sféře. Při znovurozdělení této hodnoty je v důsledku finančních, smluvních a jiných vztahů podniku vůči vnějšku její část předávána v peněžní formě podniku, který si ji přivlastňuje a používá jí společně s cenou výsledné produkce.

Externími finančními výnosy jsou v zemědělském podniku různé dotace a subvence ze státního rozpočtu (stabilizační dotace, subvence do provozu a ostatní účelové dotace, ale také diferenciální příplatky, prémie a příplatky k nákupním cenám), dotace a subvence ze státních fondů, z rozpočtu národního výboru, od zemědělské správy, ministerstva zemědělství a výživy, popř. od jiných organizací, náhrady škod ze živelních pohrom a jiných nahodilých událostí na hospodářských prostředcích od pojišťovny, z fondu nepojistitelných škod a od jiných organizací (za škody způsobené exhalacemi), odepsané závazky, přijaté úroky, přijaté pokuty a penále, přijaté náhrady mank a škod na hospodářských prostředcích apod. (Termínu externí finanční výnosy je zde použito jednak jako protikladu k externím finančním nákladům, jednak proto, že převážnou část z nich tvoří výnosy vyplývající z finančních vztahů podniku, oddělených od hmotných prvků hodnoty.)

Ekonomickou podstatu takto vymezených externích finančních výnosů nic nemění hospodářská praxe, která z řady důvodů (zejména různým vymezením náplně jednotlivých ukazatelů hospodářského výsledku) posuzuje různé složky externích finančních výnosů v různých obdobích odlišně. Tak např. v současném účetním systému:

— diferenciální příplatky a jiné dotace k tržbám jsou začleněny do (externích) výnosů tvořících „výkony" (které v podstatě vyjadřují cenu výsledné produkce);

— náhrady škod ze živelních pohrom a jiných nahodilých událostí od pojišťovny apod., odepsané závazky a některé další položky jsou začleněny do „mimořádných výnosů";

— dotace a subvence k hospodářskému výsledku ze státního rozpočtu aj. se nepovažují za výnosy, připočítávají se v samostatných položkách k hospodářskému výsledku (zisku, ztrátě) a vytvářejí s ním „zdroje celkem";

— přijaté úroky, přijaté pokuty a penále a přijaté náhrady placených pokut a penále, přijaté náhrady mank a škod na hospodářských prostřed-

cích se sledují jako položky zkracující příslušné (externí) finanční náklady.

Interními finančními výnosy jsou zúčtované přijaté vnitropodnikové pokuty a penále, odchylky od stálých zúčtovacích cen výkonů předávaných mezi hospodářskými středisky (dohodnuté při jejich předání v souladu s pravidly vnitropodnikového chozrasčotu) a podobné položky, zlepšující při uplatňování vnitropodnikového chozrasčotu výsledky hospodaření jedněch vnitropodnikových útvarů na úkor druhých. Jsou protikladem interních finančních nákladů. V rámci podniku jako celku se proto úhrn interních finančních výnosů musí rovnat úhrnu interních finančních nákladů.

Ekonomickou podstatu takto vymezených interních finančních výnosů nemění současná úprava jejich účtování, kdy se v hospodářských střediscích zachycují jako položky zkracující příslušné interní finanční náklady (placené vnitropodnikové pokuty a penále apod.).

Přesné definování kategorií nákladů a výnosů má význam pro teoreticky správný výpočet celé řady ekonomických ukazatelů, zejména pak pro výpočet hodnotových ukazatelů výsledků hospodářské činnosti a pro kalkulace vlastních nákladů výkonů zemědělského podniku. Ukazuje rovněž směr žádoucích úprav účtování některých složek nákladů a výnosů a úprav účtové osnovy v oblasti nákladů a výnosů.

SOUHRN

Ve studii se v souladu s marxistickou ekonomickou teorií teoreticky vymezují kategorie nákladů a výnosů z hlediska tvorby a rozdělení hodnoty a pohybu užitných hodnot při tvorbě a realizaci hodnoty. Jsou definovány pojmy vlastní náklady, externí náklady, prvotní náklady, interní náklady, druhotné náklady, prvotní vlastní náklady, druhotné vlastní náklady, externí finanční náklady, interní finanční náklady, externí výnosy, interní výnosy, položky snižující interní výnosy, potenciální externí výnosy, položky snižující externí výnosy, externí finanční výnosy, interní finanční výnosy. Se zřetelem k těmto definicím je rovněž vymezena ekonomická podstata jednotlivých druhů mank a škod na hospodářských prostředcích.

Literatura

Ledl, C.: Ceny zemědělských výrobků a metody jejich stanovení. [Výzkumná zpráva.] Praha, VŠZ 1973. 254 s.

Marx, K.: Kapitál III. Část první. 1. vyd. Praha, SNPL 1955. 482 s.

Marx, K.: Kapitál III. Část druhá. 1. vyd. Praha, SNPL 1956. 545 s.

Pišvejc, J.: Náklady a výnosy v novém účetním systému. Zeměd. Ekon., *14*, 1968, č. 3, s. 161–174.

Došlo dne 16. 6. 1980

Adresa autora:

Prof. ing. Jiří Pišvejc, CSc., Vysoká škola zemědělská, 160 21 Praha-Suchdol

PIŠVEJC J., Vysoká škola zemědělská, 160 21 Praha-Suchdol

Teoretické vymezení kategorií nákladů a výnosů

Zeměd. Ekon., *26*, 1980, č. 10, s. 671—681. — 1 tab., lit. 4

zemědělství, zemědělská ekonomika, pojmy, definice, náklady, výnosy, reoretické pojednání, metodologie

V práci se teoreticky vymezují kategorie nákladů a výnosů. Jsou definovány pojmy vlastní náklady, externí náklady, prvotní náklady, interní náklady, druhotné náklady, prvotní vlastní náklady, druhotné vlastní náklady, externí finanční náklady, interní finanční náklady, externí výnosy, interní výnosy, položky snižující interní výnosy, potenciální externí výnosy, položky snižující externí výnosy, externí finanční výnosy, interní finanční výnosy. Se zřetelem k těmto definicím je rovněž vymezena ekonomická podstata jednotlivých druhů mank a škod na hospodářských prostředcích.

O. Macháček
R. Zeipelt

ROZBOR ZÁVISLOSTÍ MEZI UKAZATELI SPECIALIZACE A VNITROPODNIKOVÉ KONCENTRACE

Údaje zvláštního šetření „K + S 1978" provedeného u výběrového souboru JZD a u souboru státních statků byly využity také pro závěrečný rozbor případné závislosti mezi hodnotami ukazatelů podílu tržeb za daný výrobek na celkových tržbách za výrobky rostlinné (živočišné) výroby nebo za zemědělské výrobky celkem a hodnotami ukazatelů průměrné velikosti výrobní jednotky (pozemku, stáje) v příslušném výrobním odvětví.

Pohlížíme-li na ukazatele průměrné velikosti výrobní jednotky, použité v šetřeních „K + S" pro vyjádření úrovně vnitropodnikové koncentrace jednotlivých výrobních odvětví, jako na „vstup" do neznámého vnitřního mechanismu zkoumaného procesu výrobní koncentrace a specializace, a na ukazatele podílu na tržbách použité pro vyjádření úrovně tržní specializace výroby v podniku jako na „výstup" tohoto procesu, je možno operovat s hypotézou vnitřní vazby uvedených dvou stránek procesu.

Tato vazba by měla být měřitelná, za předpokladu dodržení podmínek statistické reprezentativnosti, statistickými prostředky a její prokázání by mělo znamenat prokázání úspěšného průběhu procesu. S ohledem na známá a zdůvodněná omezení vypovídací schopnosti zmíněných základních ukazatelů půjde ovšem o průkaz velmi přibližný, který sám o sobě bude mít cenu teprve při opakovaně stejných, resp. zesilovaných výsledcích a který předpokládá současné použití dalších, hlavně kvalitativních kritérií.

Na základě údajů z opakovaných šetření „K + S" je splnění požadavku opakovanosti možné a aplikace navrhované analytické metody představuje další účelné využití získaných údajů k formulaci syntetizujících závěrů, přičemž vypočtené charakteristiky pro takovou formulaci budou exaktního charakteru a jejich výpočet neklade zvláštní nároky po stránce programové a výpočetní.

Zkoumání bylo provedeno na základě údajů opakovaného výběrového šetření „K + S 1978" za oba sektory, tj. za výběrový soubor JZD a za úplný soubor státních statků. Kromě poznání současného stavu procesu koncentrace a specializace v každém ze sektorů a možnosti srovnání mezi nimi umožní případná shoda závěrů v obou sektorech opětné potvrzení reprezentativnosti výběrového souboru JZD i v této souhrnné poloze za šest vybraných charakteristických odvětví zemědělské výroby ČSSR.

Pro provedení rozboru bylo vybráno po třech odvětvích rostlinné a živočišné výroby:

obiloviny	mléko
brambory	výkrm prasat
cukrovka	vejce

Nástrojem ověření případné závislosti mezi úrovněmi specializace a vnitropodnikové koncentrace v zemědělských podnicích byl výpočet a ověření statistické významnosti lineární a kvadratické regrese, jakož i korelačního indexu jako charakteristiky těsnosti pro vztah mezi průměrným podílem tržeb za daný výrobek a průměrnou velikostí příslušné výrobní jednotky (pozemek, stáj). Statistickou jednotkou byl podnik. Velikost výchozích souborů a podsouborů pro jednotlivé úrovně provedené analýzy uvádí tab. I. Její údaje odrážejí strukturu souborů JZD a státních statků při šetření k 1. lednu 1978.

I. Složení souborů JZD a státních statků (výběrový soubor JZD, úplný soubor státních statků)

Výrobní oblast	JZD			Státní statky		
	ČSSR	z toho		ČSSR	z toho	
		ČSR	SSR		ČSR	SSR
Kukuřičná	79	19	60	27	3	24
Řepařská	118	82	36	43	35	8
Bramborářská	126	90	36	49	39	10
Brambor.-ovesná	76	64	12	27	18	9
Horská	52	28	24	47	31	16
Celkem	451	283	168	193	126	67

Na třiceti šesti úrovních vyplývajících z tabulky byly u každého ze šesti vybraných výrobních odvětví sledovány dva párové vztahy:

1. Y — podíl tržeb za výrobek na tržbách za výrobky RV (ŽV)
   X — průměrná velikost výrobního pozemku (objektu ŽV)
2. Y — podíl tržeb za výrobek na celkových tržbách za zemědělské výrobky
   X — průměrná velikost výrobního pozemku (objektu ŽV)

a pro každý z obou vztahů vypočteny:

a) jednoduchá lineární regresní funkce,
b) koeficient korelace pro lineární regresní funkci,
c) jednoduchá kvadratická regresní funkce,
d) index korelace pro kvadratickou regresní funkci.

Vzhledem k tomu, že ne u všech podniků každého z podsouborů je rozvíjeno všech šest vybraných výrobních odvětví, klesá u některých odvětví rozsah podsouboru, za který jsou vypočteny regresní funkce a charak-

II. Přehled hodnot indexu korelace pro závislost podílu na tržbách na průměrné velikosti výrobní jednotky (hodnota I_{xy} pro podíl na tržbách z RV, ŽV / hodnota I_{xy} pro podíl na tržbách na zem. výrobu) — výběrový soubor JZD, úplný soubor státních statků

	VO	Obiloviny		Brambory		Prasata		Vejce	
		JZD	statky	JZD	statky	JZD	statky	JZD	statky
ČSSR	Σ					,53/		,54/,52	,51/,54
	K							,73/,78	
	Ř				,66/,64			,63/,62	,79/,80
	B					,57/,58		,57/,61	,80/,80
	BO						,56/,58	,87/,94	
	H		/,51			,54/,58	,84/,86		
ČSR	Σ					,50/			,57/,57
	K	/,54							
	Ř		,67/,62					,56/,54	
	B							/,52	
	BO					,56/,51	,73/,77		,97/,97
	H		/,69				,84/,80		,94/,96
SSR	Σ	/,58				,55/,50	/,55	,78/,70	,59/,67
	K							,96/,99	
	Ř			,53/,63				,89/,93	
	B			/,67	,72/,85	,67/,67			
	BO				,87/,78				
	H	/,64	,60/		/,64		,89/,93		

teristiky korelace, pod přípustnou mez. Z hlediska nejvyššího použitého stupně k regresní funkce je tímto minimem ($n > k + 1$) podle pravidel regresní analýzy pět podniků. Protože však statistická významnost korelační charakteristiky na hladině $\alpha = 0{,}01$ je podle pravidel korelační analýzy zajištěna teprve od $n > 25$, je-li hodnota charakteristiky vyšší než 0,5, nejsou výsledky z podsouborů menších než 25 jednotek brány v úvahu. Souhrnné porovnání vypočtených hodnot korelačních indexů je provedeno v tab. II, kde jsou uvedeny hodnoty korelačních indexů pro kvadratickou funkci, statisticky významné alespoň na hladině $\alpha = 0{,}05$, které jsou ve všech případech vyšší než odpovídající hodnoty pro funkci lineární.

Po prozkoumání výsledků regresní a korelační analýzy závislostí mezi ukazateli specializace a vnitropodnikové koncentrace můžeme vyslovit tyto obecnější závěry:

Statisticky významné hodnoty korelační charakteristiky jsou nejčastěji pozorovány v rámci vybraných šesti odvětví u dvou odvětví živočišné výroby: výkrmu prasat a výroby vajec. Zjišťujeme je u obou sektorů a na všech třech regionálních úrovních. U vybraných odvětví rostlinné výroby se o závislosti prakticky hovořit nedá, snad s výjimkou výroby brambor v exponovaných výrobních oblastech SSR. U těchto oblastí byla při předchozích analýzách zjištěna u výroby brambor také významnější úroveň specializace.

U zmíněných dvou odvětví živočišné výroby hraje v některých výrobních oblastech svoji negativní roli omezený rozsah podsouborů, jehož vinou nejsou v řadě případů uvedeny hodnoty korelačního indexu. Vzhledem k poměrně značné výši hodnot, jež uvedeny jsou, a k tomu, že jsou vykázány významné hodnoty i za výrobní oblasti celkem na všech třech republikových úrovních (u sektoru JZD na dvou ze tří) u vajec a u prasat (u sektoru státních statků na jedné ze tří), je možno u odvětví výkrmu prasat a výroby vajec mít závislost mezi ukazatelem podílu na tržbách a ukazatelem průměrné velikosti výrobní jednotky za prokázanou. Přitom v naprosté většině případů (26 ze 30) je u těchto dvou odvětví prokázána závislost na průměrné velikosti výrobní jednotky jak pro podíl na tržbách ze živočišné výroby, tak pro podíl na tržbách za zemědělské výrobky celkem, což zmíněný závěr dále upevňuje.

Pokud jde o otázku reprezentativnosti výběrového souboru JZD v prováděné korelační analýze, prokazuje shoda závěrů pro odvětví výroby vajec z hlediska obou zkoumaných sektorů, že přinejmenším na republikových úrovních (ČSSR, ČSR, SSR) je výběrový soubor JZD plně reprezentativní. Ve formulaci podobného závěru pro všechny jednotlivé výrobní oblasti a také pro druhé výrobní odvětví výkrmu prasat nám brání absence statisticky významných hodnot korelačního indexu, způsobené převážně nedostatečným rozsahem podsouborů.

ZÁVĚR

Přes mimořádnou složitost procesu koncentrace a specializace výroby v zemědělství a jeho poměrně nízkou rozvinutost, jak bylo zjištěno v předcházejících etapách tohoto výzkumného úkolu, nevyvrací provedená korelační a regresní analýza existenci logicky předpokládané kontinuity procesu. Konkrétní projev kontinuity je však zatím velmi slabý a je zatím

omezen jen na ta výrobní odvětví, která existují a mohou se rozvíjet již v podstatě bez závislosti na půdě a mohou tedy větší měrou využívat průmyslových velkovýrobních prvků, umožňujících efektivní růst produktivity práce a oproštění od nepříznivých vlivů faktorů přírodního prostředí.

Pozitivními výsledky provedené analýzy ve smyslu její schopnosti prokázat existenci kontinuity zkoumaného procesu se potvrzuje také předpoklad, že při realizaci dalších opakovaných šetření typu „K + S 1978" v pravidelných intervalech bude možno naznačenou metodou sledovat v globálním pojetí vývoj procesu v čase.

Literatura

MACHÁČEK, O.: Indexní rozbor zemědělské výroby ve Středočeském kraji v základě výběrových šetření o koncentraci a specializaci. Zeměd. Ekon., *25*, 1979, č. 11.
MACHÁČEK, O.—ZEIPELT, R.: Výsledky statistické analýzy koncentrace a specializace v JZD. Zeměd. Ekon., *24*, 1978, č. 1.

Došlo dne 29. 5. 1980

Adresa autorů:

Doc. ing. Otakar Macháček, CSc., ing. Rudolf Zeipelt, Vysoká škola zemědělská, 160 21 Praha 6-Suchdol

MACHÁČEK O. — ZEIPELT R., Vysoká škola zemědělská, 160 21 Praha-Suchdol

Rozbor závislosti mezi ukazateli specializace a vnitropodnikové koncentrace

Zeměd. Ekon., *26*, 1980, č. 10, s. 683—687. — 2 tab., lit. 2

zemědělství, JZD, státní statky, výběrové šetření, koncentrace, specializace, analýza vztahů, analýza statistická, analýza výsledků výpočtů

Článek přináší výsledky korelační a regresní analýzy mezi ukazateli specializace a vnitropodnikové koncentrace, použitými ve zvláštním statistickém šetření „Zem K+S 1978". Analýzou je prokázána logicky předpokládaná kontinuita procesu, jejíž projev je však zatím slabý a je omezen jen na ta výrobní odvětví, která se mohou rozvíjet v podstatě již bez závislosti na půdě.

J. Novotný

PROHLUBOVÁNÍ ZAINTERESOVANOSTI NA KVALITATIVNÍCH UKAZATELÍCH ROSTLINNÉ VÝROBY V PRŮBĚHU VÝROBNÍHO PROCESU

Výrobní cyklus rostlinné výroby je dlouhodobý. Hlavní plodiny se sklízejí jednou ročně. Na sklizeň, finalizující výrobu jedné plodiny, prakticky bezprostředně navazuje počátek výrobního procesu plodiny následné. Přitom, jak je patrno z údajů tab. I, existuje výrazný rozdíl mezi výrobní dobou rostlinných produktů a dobou práce, která výrobu podmiňuje. Výrobní proces v rostlinné výrobě vyžaduje nutně období klidu bez pracovního zásahu.

I. Výrobní doba a potřeba práce na jeden ha u některých plodin v rostlinné výrobě*)

Plodina	Časové rozpětí výrobního procesu			Potřeba přímé práce v hodinách na 1 ha
	Počátek v měsíci	Konec v měsíci	Celkem měsíců	
Pšenice ozimá	8—9	7— 9	11—12	29,15
Žito ozimé	7—8	7— 9	12—13	30,64
Ječmen jarní	8—9	7— 9	11—12	26,76
Oves	8—9	8 - 9	12	27,90
Kukuřice na zrno	8—9	10—11	14	42,04
Řepka olejná	7—8	7— 8	12	24,96
Cukrovka	8	10—11	14—15	233,28
Brambory stolní	8—9	8—10	12—13	245,14
Kukuřice na siláž	8—9	9—10	13	49,79

*) Údaje čerpány z materiálu Konstrukce a stanovení jednotek pracnosti základní zemědělské výroby, zpracovaného Ústavem práce v zemědělství a potravinářském průmyslu v Praze

Dlouhodobost výroby a navazující, zpravidla postupná realizace (výrobky jsou různě dlouhou dobu skladovány v zemědělském podniku a postupně vykupovány odběratelem) působí, že kvalitativní stránka výsled-

ku výrobního procesu je vyhodnocována až koncem kalendářního roku, v němž proběhla sklizeň, prostřednictvím hospodářského výsledku daného odvětví. Cílová zainteresovanost na kvalitativních ukazatelích se uskutečňuje prostřednictvím podílů na hospodářském výsledku kalendářního roku, v němž byl výrobní proces ukončen.

Ovšem dosažený výsledek výroby má původ v konkrétních pracovních činnostech mnohdy časově ještě značně vzdálených od okamžiku, kdy jej lze bezprostředně zjistit. To podvazuje u pracovníků dělnických profesí účinnost cílové roční zainteresovanosti na kvalitativních ukazatelích, dosahované prostřednictvím podílů na hospodářském výsledku.

Časový nesoulad průběhu pracovního a výrobního procesu si tak vynucuje specifický přístup k volbě vhodných ukazatelů pro zainteresovanost pracovníků dělnických profesí na kvalitě výroby a jejich využití již v průběhu výrobního procesu.

Jako ukazatele promítající přínos konkrétních pracovních činností pro optimální hospodářský výsledek, jež je syntetickým vyjádřením kvalitativní stránky výsledků výroby, lze uvést:

Ukazatel	Nástroj hodnocení
množství práce	technicky zdůvodněné normativy potřeby času pro práce v rostlinné výrobě
kvalita provedení práce	ukazatele kvality prací v rostlinné výrobě
produktivní využití pracovního času	využití pracovního času, snižování ztrátových časů
hospodárnost materiálové spotřeby	spotřeba pohonných hmot, náhradních dílů, pneumatik apod.
ostatní	dny pracovního nasazení ve sledovaném období, termíny apod.

Při hlubším pohledu na uvedené ukazatele zjistíme, že je lze rozdělit na dvě skupiny:

a) Ukazatele, jejichž plnění lze promítat v měsíční odměně; sem patří množství práce, kvalita provedení práce a produktivní využití pracovního času.

b) Ukazatele, u nichž lze funkčně hodnotit plnění pouze v širších časových obdobích; sem lze zařadit hospodárnost materiálové spotřeby, u níž specifikace na měsíční období je obtížná vzhledem k úzkému časovému prostoru, a „ostatní ukazatele", v nichž se promítne sezónnost práce v rostlinné výrobě, což brání jejich měsíčnímu vyhodnocování. Zainteresovanost na plnění ukazatelů této skupiny lze dosahovat prostřednictvím prémií za plnění kvalitativních ukazatelů pracovního výkonu v obdobích přesahujících kalendářní měsíc.

VAZBA MĚSÍČNÍ ODMĚNY NA KVALITATIVNÍ UKAZATELE VÝSLEDKU PRÁCE

Nástrojem vazby měsíční odměny na kvalitativní ukazatele výsledku práce je doplňková část měsíční odměny, poskytovaná v závislosti na plnění měsíčně vyhodnotitelných ukazatelů:

— množství práce,
— kvality práce,
— produktivního využití pracovního času.

Uplatnění uvedených ukazatelů naráží na problém objektivního měřítka. Vyjma ukazatele „množství práce", jejž lze objektivně měřit prostřednictvím závazných normativů, je hodnocení u obou zbývajících obtížné.

Pro hodnocení kvality provedení jednotlivých prací v rostlinné výrobě nejsou k dispozici všeobecně rozšířené a úplné normativní podklady, které by jednoznačným stanovením standardní kvality prací v rostlinné výrobě umožnily objektivně hodnotit individuální kvalitu práce.

Posouzení úrovně produktivního využití pracovního času má přispívat ke snižování ztrátových časů. Zainteresovanost na tomto ukazateli má motivovat ke zvýšení podílu přímé práce v poli či jiných produktivních prací v rostlinné výrobě na čase směny snižováním ztrátových časů jako jsou prostoje, přesuny, opravy v brázdě a podobně. Zde představuje určitý problém určení závazné směrné výše produktivního využití pracovního času, které by jako prémiový ukazatel bylo dostatečně motivačně účinné.

Obtíže spojené s uplatněním technicky zdůvodněného srovnávacího měřítka naznačují dva možné způsoby jednotného hodnocení kvality výsledku práce podle plnění měsíčně hodnotitelných ukazatelů:

a) systém bodového hodnocení, který umožňuje vzájemné propojení subjektivně stanovených i objektivně podložených kritérií;

b) systém hodnocení s využitím objektivizovaných kritérií, tj. takový systém, v němž všechna kritéria jsou technicky zdůvodněna.

Bodový systém hodnocení kvality pracovního výkonu

Zainteresovanosti pracovníků dělnických profesí na kvalitativních ukazatelích jimi plněných pracovních úkolů je dosahováno měsíčním bodovým hodnocením pracovní aktivity každého jednotlivce. Hmotná pobídka k optimálním výsledkům se uskutečňuje měsíční doplňkovou odměnou, která je násobkem počtu bodů dosažených při hodnocení a předem stanovené (na příslušný rok) peněžní sazby. Sazba vychází ze zdrojů určených na průběžnou doplňkovou zainteresovanost, předpokládaného průměrného počtu dosažených bodů a počtu pracovníků. Bodovým systémem stanovená výše měsíční doplňkové odměny se vztahuje k příslušnému stanovenému měsíčnímu fondu pracovní doby pracovníka. V případě, že odpracoval vyšší či nižší počet pracovních směn, upraví se příslušným směrem i pomocí bodů vypočtená výše měsíční doplňkové odměny.

Důvodem měsíčního cyklu bodového hodnocení kvality pracovního výkonu je jeho poměrná pracnost. Záměru minimalizovat subjektivní zkreslení hodnocení je totiž dosahováno využitím dvou kritérií pro každý ukazatel a verbálním vymezením několika bodových hodnot u každého kritéria. Kritéria jsou volena tak, že u každého ukazatele je posuzována nejen dosažená kvalita výsledku práce, ale i respektování kvalitativních požadavků v průběhu práce.

Uplatnění bodového systému v konkrétní podnikové soustavě hmotné zainteresovanosti lze ilustrovat na příkladě měsíčního doplňkového odměňování pracovníků dělnických profesí v rostlinné výrobě JZD Mír v Prášcích, okr. Znojmo.

Kritéria bodového hodnocení v JZD Práče

Pro hodnocení pracovníků je využíváno šesti kritérií:

1. Spolehlivost pracovníka vyjadřuje jeho schopnost bez dozoru vykonávat stanovenou práci, dbát daných instrukcí a dosáhnout takového výsledku práce, který byl stanoven. Hodnocení je prováděno prostřednictvím následující šestnáctibodové škály:

Neustálý dozor nezbytný		Sklon k nepořádkům, nedostatečná spolehlivost		Výsledk práce podle instrukcí, častý dozor je vhodný		Mimořádná spolehlivost i bez dozoru
0	3	5	7	10	12	16

2. Jakost práce vyjadřuje úroveň plnění ukazatelů kvality příslušné práce, pečlivost provedení a výskyt chyb v práci. Pro hodnocení je využíváno 14 bodů:

Nepečlivost, odbývání práce, časté chyby		Jakost sotva dostačující		Dobrá práce, chyby se vyskytují zřídka		Vzorně provedená práce
0	1	2	4	8	10	14

3. Smysl pro spolupráci je kritériem podchycujícím motivaci k disciplinovanosti a ochotě vykonávat svěřené úkoly ve spolupráci s řídicími techniky. Hodnocení se provádí v rozpětí 0 až 12 bodů:

Neochota k spolupráci		Určitá nechuť ke spolupráci		Navazuje spolupráci s techniky		Spolupráce vyhledávána, disciplinovanost
0	2	4	6	8	10	12

4. Pracovní tempo vyjadřuje, jak pracovník plní stanovené pracovní úkoly v množství, motivuje k intenzitě práce. Hodnotí se 0 až 6 body:

Pomalost, výkon je často za požadovaným množstvím		Odvedeno jen požadované množství, zřídka více		Výkon je vždy vyšší než se očekává		Neobvykle vysoký výkon, výjimečná rychlost
0	1	2	3	4	5	6

5. Samostatnost je kritériem vyjadřujícím schopnost iniciativně provádět svěřenou práci, motivuje k iniciativnímu využívání znalostí a zkušeností. Hodnotí se škálou v rozpětí 0 až 6 bodů:

Znalosti práce jsou omezené, není snaha po zdokonalení		I při dostatečném obeznámení jsou požadovány pravidelné instrukce		Instrukce jsou požadovány zřídka		Vysoká znalost oboru a iniciativa práce bez cizích dispozic
0	1	2	3	4	5	6

6. Přizpůsobivost vyjadřuje realizovanou schopnost pracovníka přizpůsobit se změněným podmínkám v průběhu plnění pracovního úkolu. Motivuje k iniciativnímu reagování na změnu pracovního úkolu a podmínek ovlivňujících jeho plnění. Je hodnocena škálou 6 bodů:

Obtížné přizpůsobování, chápání	Nutné velmi podrobné instrukce	Pochopení nové myšlenky v krátkém čase	Velmi rychlá přizpůsobivost změněným podmínkám i úkolům

0 1 2 3 4 5 6

Při hlubším pohledu na hodnotící kritéria je patrné, že jejich pobídkové působení lze redukovat na tři základní motivační směry. Jedná se o zainteresovanost na:

— kvalitě práce,
— množství práce,
— využívání pracovního času.

Kvalita práce je podchycena prostřednictvím kritérií hodnotících jakost práce a spolehlivost pracovníka. Zatímco „jakost" je posuzována jako ukazatel výsledku práce, je z charakteru hodnocení „spolehlivosti" patrno, že se jedná o posouzení kvalitativní stránky průběhu práce. Hodnocení „jakosti práce" se opírá o znaky kvality spíše subjektivně určované řídícím pracovníkem na základě jeho zkušenosti a v podniku existující tradice. Proto je také hodnocení výsledné kvality práce provázeno hodnocením průběhu práce. Negativně se zde promítá to, že nejsou k dispozici závazné normativní požadavky na standardní kvalitu prací v rostlinné výrobě, které by vytvořily objektivní měřítko hodnocení.

Množství práce se promítá v hodnocení pracovníka podle dosahovaného pracovního tempa a smyslu pro spolupráci. Objektivním měřítkem dosažené intenzity práce jsou normativy potřeby času pro práce v rostlinné výrobě, jež jsou zpracovány do podnikových výkonových norem. Využívání kritéria „smysl pro spolupráci", zaměřeného na pobídku k respektování příkazů řídícího technika naznačuje, že vedle vzájemného kloubení pracovních činností při skupinové práci či práci v linkách má přispívat i k respektování operativních příkazů týkajících se kvality práce.

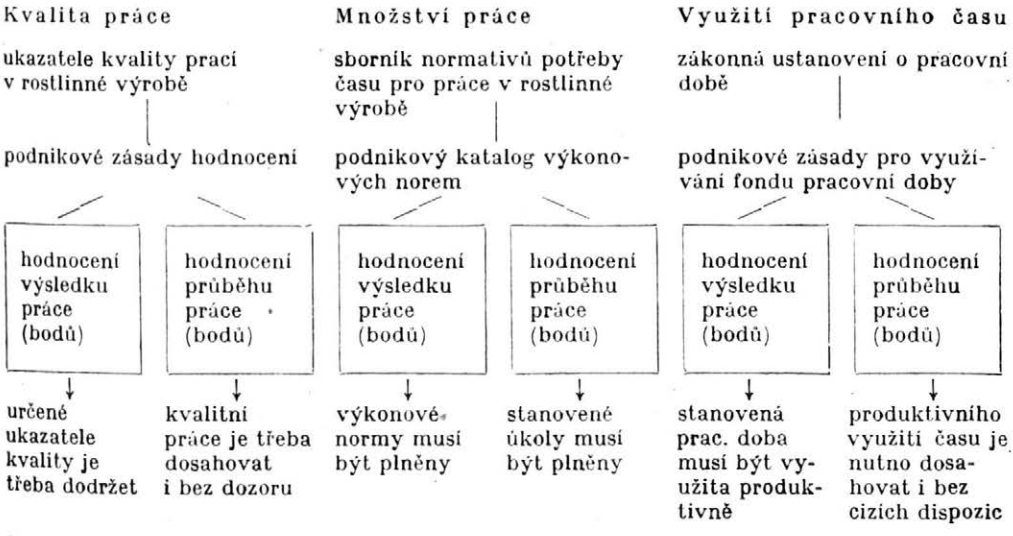

1. Bodové hodnocení kvality pracovního výkonu (bodové rozpětí podle jednotlivých kritérií je dáno podnikovou potřebou žádoucí zainteresovanosti na jednotlivých ukazatelích v průběhu práce a v jejím výsledku)

Využití pracovního času je podchyceno prostřednictvím kritérií „přizpůsobivost" a „samostatnost". K tomu, aby byl fond pracovní doby plně využit, je využíváno pobídky k iniciativnímu překonání změny v podmínkách práce či změny v pracovním úkolu a k samostatnému provádění určených prací bez nutného dohledu a operativního doplnění pracovních dispozic.

Na základě uvedených souvislostí lze postup hodnocení vyjádřit schématem (obr. 2).

2. Schéma bodového hodnocení pracovníků podle kvalitativních ukazatelů v JZD Práče

Průměrný počet dosažených bodů připadajících na pracovníka měsíčně se pohybuje okolo 80 % z maximálně možných šedesáti bodů.

Časový průběh hodnocení od zadání pracovního úkolu až po vlastní vyhodnocení plnění úkolu lze znázornit přehledem v tab. II.

II. Časový průběh hodnocení

Kdy	Co se sleduje	Kým
při každém zadání úkolu	pracovní úkol (kvalita a kvantita)	vedoucím jednotky organizace práce
na začátku, během práce a po skončení práce	kontrola práce (průběhu a výsledku, kvality, plynulosti a množství)	vedoucím jednotky organizace práce a vedoucím výrobního odvětví
měsíčně na základě výsledků kontroly	ohodnocení a přiznání příslušného počtu bodů podle šesti kritérií	techniky společně s vedoucím výrobního odvětví

Úzkými místy tohoto systému zainteresovanosti na kvalitativních ukazatelích práce, která zabraňují jeho většímu rozšíření příp. jsou pociťovány jako nedostatek v podnicích, které tento systém převzaly či chtěly převzít, je subjektivnost hodnocení.

Vedle obtížnosti objektivního stanovení ukazatelů kvality práce a využití pracovního času přispívá k negativnímu hodnocení tohoto systému zainteresovanosti skutečnost, že kontrolu a hodnocení provádějí bezprostředně řídící pracovníci. Neexistence samostatného orgánu kontroly práce nezávislého na přímé řídící linii působí, že hodnocení je ohroženo rovnostářstvím a tím i ztrátou pobídkovosti.

Východiskem z uvedené situace je doplnění normativní základny o závazné a úplné kvalitativní ukazatele prací v rostlinné výrobě a prosazení jejich širokého využívání. Funkční zainteresovanost na produktivním využití pracovního času vyžaduje, podle našeho názoru, určit závaznou minimální úroveň využití pracovního času, která by nezávisle na normativech potřeby práce zainteresovávala na minimalizaci přejezdů, prostojů, oprav v brázdě a jiných ztrátových časů do té míry, že by vedle průběhu práce působila i na organizaci práce vůbec. Tím by byly dány vhodné podmínky jak pro objektivní hodnocení kvalitativních parametrů práce řídícími pracovníky, tak pro kontrolu správnosti hodnocení.

Systém hodnocení kvality pracovního výkonu s využitím objektivizovaných kritérií

Mezinárodní spolupráce na úseku odměňování práce s partnerským pracovištěm v NDR umožnila získat poznatky[1]) o zainteresovanosti na kvalitativních ukazatelích práce v podmínkách zemědělství NDR, kde vedle normativů potřeby času jsou závazně stanoveny a užívány i úplné normativy kvality prací v rostlinné výrobě a celostátně vytyčena žádoucí minimální hranice produktivního využití pracovního času v rostlinné výrobě ve výši devadesáti procent.

Existence objektivního podkladu pro každé z daných tří kritérií umožňuje provádět hodnocení denně, čímž se posiluje pobídkovost a pro zabezpečení jeho správnosti lze provádět i kontrolu nezávislou na přímo řídících pracovních.

Kvalita práce (jejího výsledku), které je třeba dosáhnout, je stanovena na základě předepsaných normativů kvality pro jednotlivé práce v rostlinné výrobě v podnikovém katalogu norem kvality. Předem stanovené ukazatele kvality musí být dodrženy.

Množství práce je ukazatel, jímž je hodnocena intenzita práce resp. plnění normativně stanoveného úkolu. Je vycházeno z katalogu normativů potřeby času pro práce v rostlinné výrobě, na jehož základě je zpracován podnikový katalog výkonových norem. Výkonové normy musí být denně plněny minimálně na 100 %.

Využití pracovního času a základních prostředků vyjadřuje stupeň využití fondu pracovní doby a základních prostředků prostřednictvím podílu produktivního času, času, v němž je příslušný základní pro-

---

[1]) Argumentace se opírá o poznatky získané ze systému zainteresovanosti na kvalitě práce, uplatňovaném v zemědělském podniku VEG Pflanzenproduktion „August Bebel", Quedlinburg.

středek a pracovní čas aktivně využíván (produktivní práce na poli), na čase pracovní směny. Podíl produktivního času pracovní směny má dosahovat alespoň devadesáti procent.

Uplatnění jednotlivých kritérií při hodnocení výsledku práce je patrno ze schématu (obr. 3).

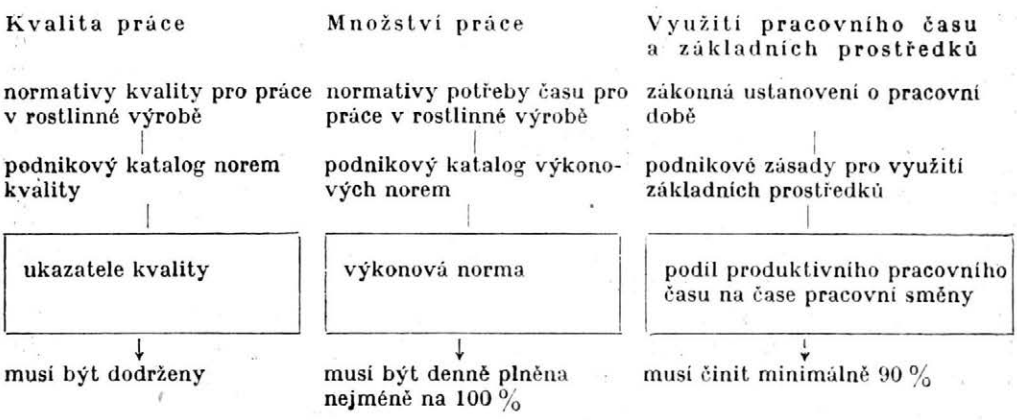

3. Schéma hodnocení pracovníků podle objektivizovaných kvalitativních ukazatelů výsledku práce

Vlastní průběh hodnocení podle objektivizovaných kritérií lze vyjádřit přehledem v tab. III.

Objektivizovaná kritéria hodnocení umožňují jak průběžnou, tak následnou kontrolu kvalitativních ukazatelů práce, nezávislou na přímé linii řízení, která při subjektivně určovaných ukazatelích není možná.

III. Časový průběh hodnocení

Kde	Co se sleduje	Kým
při každém zadání úkolu	normativní úkol (kvalita a kvantita)	vedoucím jednotky organizace práce
na začátku, během práce a po skončení práce	kontrola práce (zejména dodržení kvality)	vedoucím jednotky organizace práce, normovačem, samokontrola, technikem kontroly kvality
denně po ukončení práce na základě výsledků kontroly	ohodnocení podle tří kritérií a přiznání nároků na prémii	vedoucím jednotky organizace práce společně s pracovníky; kontrola a hodnocení technikem pro kontrolu kvality
po vyhodnocení využití času prac. směny, plnění výkonových norem a dodržení ukazatelů kvality	výpočet a odměna	vedoucím jednotky organizace práce společně s normovačem prostřednictvím výkazu práce každého pracovníka

Vytvoření funkce technika kontroly kvality podřízeného přímo vedoucímu podniku umožňuje nejen nezávislou kontrolu kvality, ale i kontrolu správnosti hodnocení. Umožňuje sankčně postihnout nesprávně hodnotící techniky. Tím lze předcházet rovnostářskému hodnocení a tak zachovat pobídkovost.

Zainteresovanost na kvalitě pracovního výkonu prostřednictvím objektivizovaných kritérií se dotýká i oblasti organizace práce. Toto působení lze ilustrovat poznatky získanými o jejím uplatnění v praxi.

Organizační předpoklady

Vytvořit podmínky pro provedení práce podle určených kritérií je povinen každý vedoucí pracovník. Ten musí stanovit pracovníkovi pracovní úkol v množství a kvalitě pro příslušný hon.

Jeho řídící činnost musí vycházet z těchto zásad:

— realizace opatření pro zabezpečení a zvyšování efektivnosti a kvality práce je povinností vedoucích pracovníků ve spolupráci s pracovníky dělnických profesí, kteří práci vykonávají;

— pracovníci mají právo vyžadovat takové pracovní podmínky, které umožňují dodržení tří kritérií;

— pokud pracovník nemá objektivně možnost odvést kvalitní práci, je povinen na to upozornit vedoucího a může pak požadovat přidělení náhradní práce.

Zabezpečení objektivnosti hodnocení při prosazování zainteresovanosti na kvalitě je dosahováno zřízením funkce technika kontroly kvality. Ten je bezprostředně podřízen vedoucímu podniku.

Pracovník:			Stanovení úkolu
Datum:	stroj č.: E 512/č. 14		
Úsek a hon:	produkce obilí/		
Druh práce:	přímá sklizeň — ječmen		
Má odpracovat:	10 h	90 %	
Produktivní čas:	9 h		Kontrola a ohodnocení
Ztrátový čas:	1 h		
Pracovní úkol:	0,80 ha/h		
Množství práce:	0,85 ha/h		
Plnění pracovního úkolu		106 %	
Ohodnocení kvality:	I*)		Stanovení odměny
Odměna za kvalitu:	10 %		
Ostatní práce:			
Druh práce:	hodin		

*) Odměna za kvalitu vychází z plánem určeného podílu mzdových prostředků. Je vyjádřena v procentech základní odměny. Nárok na odměnu vzniká při splnění všech tří kritérií, které se v ohodnocení kvality promítá přiznáním známky I.

4. Quedlinburgský výkaz kvality práce

Povinností technika kontroly kvality je:

— kontrolovat na základě katalogu norem kvality jednotlivé pracovní operace,

— navrhovat opatření a přispívat k prosazení kvalitativních zřetelů ve výrobním procesu,

— navrhovat změny v organizaci práce při nedodržení norem kvality,

— kontrolovat záznamy ve výkaze práce pracovníků,

— při žňových pracích řídit kontrolory ztrát.

Stanovení odměny za plnění kvalitativních ukazatelů

Výpočet odměny se provádí na základě údajů uvedených ve výkaze kvality práce, který je upraven pro sledování úrovně plnění tří ukazatelů (obr. 4).

PRÉMIOVÁNÍ ZA PLNĚNÍ KVALITATIVNÍCH UKAZATELŮ PRACOVNÍHO VÝKONU V OBDOBÍCH PŘESAHUJÍCÍCH KALENDÁŘNÍ MĚSÍC

Ukazatele kvality pracovního výkonu, jež lze v průběhu roku funkčně hodnotit pouze v časových obdobích širších než je kalendářní měsíc, je třeba podle našeho názoru využít jako kritérií pro poskytování prémií v prémiových obdobíchvyhovujících specifiku motivačního působení ukazatele na pracovníky dělnických profesí.

V rostlinné výrobě se v zásadě jedná:

— o hospodárnost materiálové spotřeby,

— o plnění stanoveného rozsahu prací k určenému termínu.

Hospodárnost materiálové spotřeby

Dodržení principu „bezprostřední ovlivnitelnosti" vyžaduje takovou náplň tohoto ukazatele, která bude zahrnovat ty složky materiálových nákladů, které jsou příslušnými pracovníky přímo ovlivnitelné. Princip „efektivnosti sledování" příslušných nákladových skupin vymezuje využití tohoto ukazatele zejména ve sféře hmotné zainteresovanosti mechanizátorů. Zde přichází v úvahu zejména zainteresovanost na spotřebě pohonných hmot a spotřebě náhradních dílů a pneumatik, resp. čerpání nákladů na opravy a udržování.

Funkční zainteresovanost na tomto ukazateli vyžaduje vhodně specifikované normativní podklady, které by vytvořily objektivní srovnávací měřítko pro hodnocení, tj.:

— normativy spotřeby pohonných hmot a mazadel v takovém členění, které by umožnilo stanovit diferencované normy spotřeby v závislosti na značně různorodých provozních podmínkách, v nichž jsou mechanismy využívány;

— normativy nákladů na náhradní díly a pneumatiky resp. na opravy, které by měly umožnit posouzení, zda opotřebení mechanizačního prostředku v pracovním procesu je úměrné či zda bylo způsobeno nedostatečnou péčí mechanizátora.

Nedostatek vhodných normativních podkladů pro kalkulaci tohoto ukazatele se promítá ve skutečnosti, že zainteresovanost na hospodárnosti materiálové spotřeby u mechanizátorů se v průběhu roku využívá minimálně. Dostupné jsou pouze normativy potřeby pohonných hmot.[2]) Nor-

[2]) Spotřební normy pohonných hmot pro traktory a samojízdné stroje, MZVž ČSR 1977
Zborník noriem spotreby pohonných hmot pre mechanizované práce v rastlinnej výrobe, Ústav práce v polnohospodárstve a potravinárskom priemysle, Bratislava 1975

mativy potřeby náhradních dílů a pneumatik resp. nákladů na opravy a údržbu nemá zemědělská praxe k dispozici.

Z uvedených souvislostí je patrno, že bezprostředně lze ve sféře hospodárnosti materiálové spotřeby u mechanizátorů využít individuální zainteresovanosti pouze na spotřebě pohonných hmot, která bude výhledově doplněna i osobní zainteresovaností na nákladech na opravy a údržbu, pro něž se normativy zpracovávají.

IV. Spotřeba pohonných hmot v Kčs při 50% využití výkonu vybraných typů traktorů a provozu v jedné směně

Typ traktoru	Spotřeba pohonných hmot v Kčs na			
	hodinu	měsíc	čtvrtletí	pololetí
Z 3011	9,0	1 665,0	4 998,0	9 996,0
Z 5511	12,8	2 368,0	7 104,0	14 208,0
Z 9011	18,0	3 330,0	9 990,0	19 980,0
Z 12011	26,7	4 939,0	14 818,5	29 627,0
K 700	59,0	10 915,0	32 745,0	65 490,0

Velikost nákladů na spotřebu pohonných hmot ilustruje přehled zpracovaný podle údajů Višinského (tab. IV).

Úroveň nákladů na spotřebované pohonné hmoty spolu se skutečností, že individuální prémie za celkovou úsporu materiálu je limitována v platných předpisech 40 % ušetřené hodnoty a výší 1 měsíčního platu za rok naznačují, že vhodným časovým obdobím, za něž lze prémii vyplácet, je zřejmě pololetí.

K prohloubení zainteresovanosti na úspoře pohonných hmot je vhodné zavést osobní účty jednotlivých mechanizátorů, do nichž by se měsíčně prováděly zápisy o normované a skutečné spotřebě a vyznačovala úspora či ztráta. Výsledky by byly hodnoceny na výrobních poradách mechanizátorů. V pololetních výplatních termínech by pak na základě celkové bilance mohla být vyplácena prémie za dosaženou úsporu. Její proplácení by bylo vhodné vázat podmínkou provozu svěřených mechanizačních prostředků bez zaviněných poruch. Po doplnění normativní základny o směrné náklady na opravy a udržování bude možné rozšířit zainteresovanost na hospodárnosti provozu i o tuto složku provozních nákladů. Na osobních účtech úspor by se pak měsíčními zápisy evidovala i normovaná a skutečná úroveň nákladů na opravy a údržbu.

V případě značných finančních úspor proti normativům by bylo vhodné v pololetí vyplácet jen určitou část a doplatek proplácet koncem hospodářského roku, příp. i diferencovat procentní výši prémie. Zainteresovanost na hospodárnosti lze podpořit i v rámci socialistického soutěžení, kde lze při hodnocení využít údajů z osobních účtů úspor.

Uplatnění uvedeného námětu ve sféře individuální zainteresovanosti v podmínkách zemědělského provozu však naráží na problémy. Výpočet

normované spotřeby je poměrně pracný a jeho pobídkové využití vyžaduje stálé sledování v operativní evidenci v členění podle jednotlivých mechanizátorů.

Prosazení individuální zainteresovanosti mechanizátorů na hospodárnosti spotřeby by přispělo uplatnění výpočetní techniky a vytvoření výpočetních programů, které by bez zvýšených nároků na operativní evidenci umožnily získat přímo údaje pro zápisy do osobních účtů úspor.

Plnění stanoveného rozsahu prací k určenému termínu

Biologický charakter výrobního procesu v rostlinné výrobě se odráží i ve skutečnosti, že provedení sezónních prací ve vhodném termínu se výrazně promítá i v kvalitě výsledku výroby. Dodržení agrotechnických lhůt a urychlení průběhu prací, při respektování kvalitativních požadavků, se promítá ve vyšší sklizni a vyšších tržbách z realizace vyrobených produktů.

V současné zemědělské praxi se zainteresovanost na včasném a kvalitním provedení prací realizuje zejména prostřednictvím cílových prémií za plnění příslušné etapy prací ve stanoveném termínu. Důraz na urychlené plnění namnoze překrývá vlastní záměr — včasným provedením přispět k vyšší a kvalitnější výrobě.

To naznačuje možnost funkčnějšího systému zainteresovanosti na vytváření nejvhodnějších podmínek pro reprodukční proces v rostlinné výrobě — přímou vazbu části doplňkové odměny na dosažené produkci. Probíhající meziroční nárůst průměrné odměny, promítající se ve zvyšování podílu prostředků na doplňkové odměňování, vytváří prostor pro posílení hmotné zainteresovanosti na kvalitě výrobního procesu v průběhu roku. Toho lze využít pro postupné prosazení zainteresovanosti na dosažené tržní produkci, resp. u vnitropodnikově realizovaných produktů (zejména krmiv) na produkci hodnocené pomocí objektivně stanovených a diferencovaných vnitropodnikových cen (dále jen tržní produkce).

Optimální pobídkovost zainteresovanosti pracovníků dělnických profesí na produkci lze dosáhnout tehdy, jestliže úspěšnost výrobního procesu bude pro ně bezprostředně sledovatelná a jejich podíl na průběhu bude co nejméně anonymizován spoluúčastí širokého kolektivu dalších pracovníků. To vyžaduje, s ohledem na možnosti evidence, prémiovat za produkci dosaženou u jednotlivých plodin a práci kolektivů výrobních pracovníků tomuto principu organizačně přizpůsobit.

Vzhledem k platnému systému vnitropodnikové evidence to tedy znamená zainteresovávat na produkci výrobků v členění stanoveném v kalkulačním účetnictví, tj. na produkci dosažené u jednotlivých plodin a skupin plodin tvořících kalkulační skupinu. Respektování kalkulačního třídění zároveň umožňuje získat údaje o vynaložených nákladech na produkci a využít koeficientu jejich skutečného čerpání proti plánu jako korektivu pro přepočet dosažené produkce. Tím lze oprostit výchozí ukazatel prémie — produkci — o zkreslení způsobené zvýšeným čerpáním nákladů, či naopak promítnout v prémii nákladovou úsporu, resp. prosadit v prémii zřetel efektivního čerpání nákladů.

Systém kvantifikace prémií za produkci

Z naznačených souvislostí lze, podle našeho názoru, vyvodit závěry shrnuté v návrhu systému kvantifikace prémií za produkci:

Objem prémií za produkci u příslušné plodiny (skupiny plodin

tvořících kalkulační skupinu) se vypočte z upravené tržní produkce prostřednictvím prémiového procenta.

Předem stanovené prémiové procento určuje procentní část upravené tržní produkce, která se rozdělí mezi zainteresované pracovníky. Přímá závislost objemu prémií na dosažené výši tržní produkce a úrovni čerpání nákladů orientuje zájem prémiovaných jak na maximalizaci produkce, tak na hospodárné čerpání nákladů, tedy na efektivnost výroby.

Prémiové procento se stanoví podle podílu plánovaného objemu prémií za produkci na plánované výši tržní produkce.

Konkrétní výše prémiového procenta se určí zvlášť pro každou plodinu (skupinu plodin tvořících kalkulační skupinu) na základě podkladů evidovaných v kalkulačním účetnictví. Výhledově po zpracování normativů nákladů bude možno využít i normativních hodnot.

Upravená tržní produkce se vypočte ze skutečně dosažené produkce přepočtem prostřednictvím koeficientu úspory nákladů podle vzorce:

$$TP_u = TP_s \, . \, k_u$$

kde: TP_u — tržní produkce upravená
TP_s — tržní produkce skutečná
k_u — koeficient úspory nákladů

Upravená tržní produkce umožňuje postihnout v prémii i nákladovost výroby, resp. zainteresovanost na hospodárnosti spotřeby. Podkladové údaje pro výpočet upravené tržní produkce u příslušné plodiny (kalkulační skupiny) jsou dostupné z kalkulačního účetnictví.

Koeficient úspory nákladů se vypočte ze vztahu plánovaných a skutečně vynaložených nákladů podle vzorce:

$$k_u = \frac{SN_p}{SN_s}$$

kde: k_u — koeficient úspory nákladů
SN_p — sledované náklady plánované
SN_s — sledované náklady skutečné

Koeficient úspory nákladů na produkci u příslušné plodiny (kalkulační skupiny) se stanoví na základě údajů evidovaných v kalkulačním účetnictví.

Individuální prémie za produkci se stanoví z objemu prémií a přímých mzdových nákladů vynaložených na dosažení produkce. Jejich vzájemný poměr určuje proporci mezi individuální prémií a úhrnem mezd (odměn) vyplacených pracovníkovi z přímých mzdových nákladů na produkci u příslušné plodiny (kalkulační skupiny).

Ukazatelem podílu pracovníka na dosažené produkci je jeho kvalifikovaná účast na výrobním procesu doložená odměnou za plnění pracovních úkolů přímo spjatých s produkcí dosahovanou u příslušné plodiny nebo skupiny plodin tvořících kalkulační skupinu. Uplatnění prémie za produkci tedy předpokládá prohloubení analytické evidence vedené pro potřeby kalkulačního účetnictví. U položky přímé pracovní náklady vyžaduje specifikaci podle jednotlivých pracovníků, kteří se přímo podíleli na výrobním procesu.

Nedostupnost vhodných podkladů pro ověření prémie za produkci v podmínkách zemědělského provozu zabraňuje i precizaci navrženého kvantifikačního schématu, kde je třeba ověřit případnou potřebu doplňujících kritérií (plnění objemu výroby, čerpání mzdových prostředků celkem

apod.) či diferenciace prémiového procenta ve vazbě na další ukazatele. Určitá obtíž uplatnění spočívá i ve faktu, že realizace tržních produktů rostlinné výroby navazuje bezprostředně na sklizeň a tím demotivačně oddaluje termín zjištění úrovně tržní produkce a návazně i výplatu prémie. U vnitropodnikově realizované produkce chybí metodika objektivního stanovení vnitropodnikových cen, které by umožnilo promítat kvalitu výrobku.

ZÁVĚR

Dlouhodobost výrobního procesu v rostlinné výrobě provázená časovým nesouladem výrobní doby a doby práce podvazuje motivační účinnost cílové roční zainteresovanosti pracovníků dělnických profesí. Dopad časové odtrženosti práce a odměny za její přínos pro optimální hospodářský výsledek prostřednictvím podílů lze ve sféře motivace pracovníků dělnických profesí eliminovat využitím doplňkového odměňování za plnění kvalitativních ukazatelů pracovního výkonu v průběhu výrobního procesu a organizačním vytvářením podmínek pro odstranění anonymity práce. V měsíční odměně lze promítat zainteresovanost na množství práce, kvalitě jejího provedení a úrovni produktivního využití pracovního času. Optimální využití těchto ukazatelů však vyžaduje doplnění normativních hodnot, které by umožnily objektivně měřit zejména kvalitu provedení práce. Hospodárnost materiálové spotřeby vyžaduje (svým charakterem) delší odměňovací období. Zvýšení motivační účinnosti tohoto ukazatele lze dosáhnout jeho napojením na socialistickou soutěž a průběžným evidenčním hodnocením. Plné prosazení hospodárnosti resp. jejího objektivního hodnocení však vyžaduje normativy příslušných nákladových položek. Zainteresovanost na výsledku výroby lze posílit vazbou odměny na produkci dosaženou přímo u jednotlivých plodin a práci kolektivů výrobních pracovníků tomuto principu organizačně přizpůsobit.

Literatura

NOVOTNÝ, J.: Projekt výhledového systému odměňování práce v čs. zemědělství. [Závěrečná zpráva.] Brno, ÚVSH 1976.

NOVOTNÝ, J.: Systém odměňování za práci v rostlinné výrobě průmyslového charakteru. Zeměd. Ekon., *25*, 1979, č. 3.

STOJAR, B.—NOVOTNÝ, J.: Vyhodnocení experimentu a metodika vazby doplňkových odměn na kvalitativní výsledky výroby. [Závěrečná zpráva.] Brno, ÚVSH 1978.

VIŠINSKÝ, J. a kol.: Využití zemědělské techniky v podmínkách integrované zemědělské velkovýroby. Praha, SZN 1974.

Metodický pokyn pro uplatnění mzdových forem v hospodářských organizacích v odvětví zemědělství. MZVž ČSR, čj. 21-78-233.

Došlo dne 7. 6. 1979

Adresa autora:

Ing. Jiří Novotný, Ústav racionalizace řízení a práce, Smetanova 49, 656 01 Brno

J. Murgaš

VIACVARIANTNÝ MODEL VÝROBNEJ ŠTRUKTÚRY VÝKRMU HOVÄDZIEHO DOBYTKA PRE POĽNOHOSPODÁRSKE KOOPERAČNÉ ZDRUŽENIE V ŠALI

Podľa dokumentov XV. zjazdu KSČ (1976) je zvyšovanie celkovej sebestačnosti vo výrobe potravín spojené so zvyšovaním intenzity poľnohospodárskej výroby. V živočíšnej výrobe se kladie dôraz na rozvoj chovu hovädzieho dobytka. V zmysle záverov XV. zjazdu KSČ (1976) je nutné hlavné úsilie zamerať aj na výrobu jatočných zvierat a naďalej venovať pozornosť rozvoju chovu hovädzieho dobytka zvyšovaním stavov kráv a ich úžitkovosti. 13. zasadnutie ÚV KSČ (1979) stanovilo úlohu odstraňovať neodôvodnené rozdiely v hustote dobytka, ktoré predstavujú veľké rezervy zvyšovania produkcie mäsa a mlieka.

TEORETICKÉ PRÍSTUPY

Zo štatistických údajov (1979) vyplýva, že v spotrebe mäsa v SSR je zastúpené 49,3 % bravčové, 22,18 % hovädzie a 18,82 % ostatné mäso. Podľa Bučku (1979) by malo byť 40 % bravčového, 40 % hovädzieho a 20 % ostatného mäsa. Do roku 1990 Plesník a kol. (1977) uvažujú so zvýšením dennej spotreby bielkovín živočíšneho pôvodu na jedného obyvateľa z 58 na 65 gramov. Tieto požiadavky sa prejavia aj v štruktúre výroby. Niektorí autori, ktorých cituje Fišera (1978) považujú za optimálny stav hovädzieho dobytka (ďalej HD) na 100 ha poľnohospodárskej pôdy celkom 97,88 ks, z toho 40 kráv. Pri tejto úrovni zabezpečuje HD dostatok organickej hmoty pre rastlinnú výrobu, čím podmieňuje jej intenzifikáciu a v spätnej väzbe aj produkciu krmív. Okrem toho Novák a Vlha (1975) zistili, že vo viacerých prípadoch zvyšovaním menej rentabilných odvetví chovu HD sa celkové ekonomické výsledky podnikov nezhoršovali, ale naopak zlepšovali. Po úprave ekonomických nástrojov sa dostáva otázka rozvoja chovu hovädzieho dobytka do popredia pozornosti teórie a praxe.

METODIKA A MATERIÁL

V práci sú využívané bežné metódy vedeckovýskumnej činnosti, a to hlavne marxisticko-dialektická metóda a jej postupy — analýza a syntéza. Analýzou sme pracovali pri získavaní a hodnotení faktografického materiálu a príslušných dokumentov. Syntézu uplatňujeme v návrhovej časti. Zo špeciálnych metód je v práci uplatnená metóda modelovania, pomocou ktorej modelujeme podstatné hmotno-energetické vzťahy a konštruujeme modely priemerných stavov a produkcie.

Modely priemerných stavov jednotlivých kategórií hovädzieho dobytka a tiež aj modely ročnej produkcie jatočných zvierat sú spracované podľa metódy, ktorá vychádza zo stavov kráv a pomocou produkčných a reprodukčných parametrov umožňuje konštrukciu uvedených údajov. Táto metóda má tento mechanizmus:

Dojnice (S_1) tvoria základný ukazovateľ, pomocou ktorého konštruujeme priemerné stavy ostatných kategórií. V príspevku pre zjednodušenie berieme do úvahy zvyšovanie hustoty kráv na 100 ha v rozpätí od 27 do 40 kusov s intervalom 3—5 kusov. To znamená, že modely sú rozpracované pri hustote 27, 30, 35 a 40 kusov kráv na 100 ha p. p.

Priemerné stavy jednotlivých kategórií hovädzieho dobytka stanovíme podľa metódy Poděbradského (1975) takto:

teľatá do 6 mesiacov $S_2 = S_1 \,.\, k_2 \,.\, k_3 \,.\, 0{,}5k_4 + S_1 \,.\, k_2 \,.\, k_3 \,.\, (1 - k_4) \,.\, \dfrac{V_2 - v_2}{365 \,.\, p_2}$

jalovice $S_3 = S_1 \,.\, k_2 \,.\, k_3 \,.\, k_4 \,.\, k_5 \dfrac{(V_3 - v_3) + 285p_3 + 21(k_6 - 1) \,.\, p_3}{365 \,.\, p_3}$

výkrm hovädzieho dobytka $S_4 = S_1 \,.\, k_2 \,.\, k_3 \,.\, k_4(1 - k_5) \,.\, \dfrac{V_4 - v_4}{365 \,.\, p_4}$

Modely ročnej produkcie jatočných zvierat stanovíme pomocnou vzťahov:

kravy $J_1 = \dfrac{S_1}{k_1}$

teľatá $J_2 = S_1 \,.\, k_2 \,.\, k_3(1 - k_4)$

jalovice $M_3 = S_1 \,.\, k_2 \,.\, k_3 \,.\, k_4 \,.\, k_5$

J_3 — v prípade jednoduchej reprodukcie $J_3 = 0$ platí, že $M_3 = J_1$; pri rozšírenej reprodukcii alebo zúženej reprodukcii, keď $M_3 - J_1 \rightarrow J_3 = M_3 - J_1$

výkrm HD (J_4) $= S_1 \,.\, k_2 \,.\, k_3 \,.\, k_4(1 - k_5)$

Pre kontrolu platí $S_1 \,.\, k_2 \,.\, k_3 = J_1 + J_2 + J_3 + J_4$

Jednotlivé symboly znamenajú:

S_1 — stavy kráv, ktoré sú odvodené z výmery 27 936 ha, ktorú má Poľnohospodárske koopračné združenie v Šali, a z hustoty kráv na 100 ha p. p. (27—40)

k_1 — doba úžitku kráv v rokoch (produkčná životnosť štyri roky)

k_2 — počet narodených teliat na kravu za rok 0,95

k_3 — koeficient neuhynutých teliat — modifikovaný ukazovateľ % úhynu teliat $k_3 = \dfrac{100 - \%\ \text{úhynu}}{100} = 0{,}95$

k_4 — podiel teliat odchovaných do 6 mesiacov 0,8, z ktorého vyplýva podiel jatočných teliat $(1 - k_4)$

k_5 — podiel odchovaných jalovíc zo stavu teliat do 6 mesiacov 0,4, z ktorého vyplýva podiel výkrmového dobytka z teliat do 6 mesiacov $(1 - k_5)$

k_6 — index inseminácie 1,6
V_2 — živá hmotnosť na konci pohybu v kategórii 170 kg
v_2 — počiatočná živá hmotnosť 35 kg
p_2 — priemerná hmotnosť prírastku v kategórii 0,75 kg na kus a deň
V_3 — živá hmotnosť jalovíc pri inseminácii 360 kg
v_3 — počiatočná živá hmotnosť jalovíc v kategórii 170 kg
p_3 — prírastok živej hmotnosti v kategórii 0,65 kg na kus a deň
V_4 — konečná (porážková) živá hmotnosť jatočného dobytka 550 kg
v_4 — počiatočná živá hmotnosť jatočného dobytka pri zaradení do výkrmu 170 kg
p_4 — prírastok živej hmotnosti vo výkrme HD 0,90 kg na kus a deň

Pri konštrukcii modelov hmotno-energetických vzťahov vychádzame podľa Kováča (1979) z požiadaviek stanovených ČSN 46 7070, pomocou ktorých vyčíslime potrebu krmív v škrobových jednotkách. Na prírastok 1 kg živej hmotnosti stáda kalkulujeme s 4,90 ŠJ z čoho 73 % je v krmivách 1. skupiny a 27 % v krmivách II. skupiny (jadrových). Pre 1 kravu za rok počítame 1250 ŠJ a na 1 kg mlieka 0,30 ŠJ. Uvažujeme s ročnou dojnosťou 3600 kg, čo znamená, že 70 % ŠJ je potrebné kryť krmivami I. skupiny a zbytok 30 % krmivami II. skupiny. Pre zjednodušenie v príspevku uvažujeme iba s bilanciou ŠJ celkom.

Východiskový materiál čerpáme z Poľnohospodárskeho kooperačného združenia (ďalej PKZ) v Šali s výmerou 27 936 ha poľnohospodárskej pôdy. JRD Šaľa, ŠM Trnovec nad Váhom a ŠkM Šaľa tvoria I. kooperačné zoskupenie (7970 ha p. p.), JRD Selice tvorí II. kooperačné zoskupenie (2732 ha p. p.), JRD Tešedíkovo, JRD Žiharec a JRD Diakovce tvoria III. kooperačné zoskupenie (4741 ha p. p.), JRD Vlčany — IV. kooperačné zoskupenie (6444 ha p. p.) a JRD Trstice so ŠM Slovenské Pole tvoria V. kooperačné zoskupenie (6059 ha p. p.). V roku 1978 bol priemerný stav v rámci PKZ 19 545 ks HD, z čoho 2072 ks tvoril výkrmový dobytok. Hustota kráv na 100 ha p. p. bola 26,5 ks. Výroba hovädzieho mäsa činila 3 301 337 t, z čoho 653,808 t (to znamená 19,8 %) bolo mäso z výkrmu mladého dobytka.

VÝSLEDKY A DISKUSIA

Pri konštrukcii viacvariantných modelov výrobnej štruktúry výkrmu hovädzieho dobytka pre Poľnohospodárske kooperačné združenie v Šali vychádzame zo stavov kráv. Výmera poľnohospodárskej pôdy 27 936 ha je statickým ukazovateľom. Do úvahy neberieme odňatie pôdy poľnohospodárskej výrobe a pri vyčerpaní zdrojov extenzívneho charakteru v danom teritóriu v podstate nejestvuje poľnohospodárska pôda nezaťažená adekvátnymi stavmi zvierat. To znamená, že zmenou organizačných foriem by nemalo dochádzať k výraznejším zmenám v intenzite výroby v oblasti stavov zvierat. Východiskový stav kráv na plochu 100 ha je 26,5 kusov. Vychádzame z predpokladu, že v súlade so závermi 13. zasadnutia ÚV KSČ sa stavy kráv znižovať nebudú, ale naopak, prírastok produkcie bude dosahovaný zvyšovaním stavov a úžitkovosti.

V podmienkach uzatvoreného reprodukčného procesu stavy jednotlivých kategórií hovädzieho dobytka sú závislé od stavov kráv a sú determinované 16 produkčnými a reprodukčnými parametrami. V spracovanom viacvariantnom modeli uvažujeme so zvyšovaním stavov kráv

v rozpätí od 27 do 40 kusov s intervalom 1 kus na plochu 100 ha. Podľa disponibilnej výmery poľnohospodárskej pôdy 27 936 ha a hustoty kráv na plochu 100 ha v rozpätí od 27 do 40 kusov stanovíme priemerné stavy kráv pre jednotlivé alternatívy. Pomocou analytických vzťahov uvedených v časti Metodika a materiál určíme priemerné stavy jednotlivých kategórií hovädzieho dobytka a priemernú ročnú produkciu jatočných zvierat v kusoch.

Pre zjednodušenie uvádzame alternatívy, ktoré sme stanovili pre hustotu kráv na plochu 100 ha 27, 30, 35 a 40 ks (tab. I). Pri hustote kráv 27 ks na 100 ha je priemerný stav kráv (S_1) 7542 ks, pri hustote kráv 30 ks na 100 ha je priemerný stav kráv 8381 ks, pri hustote 35 kráv na 100 ha je priemerný stav kráv 9776 a v poslednej alternatíve je priemerný stav kráv 11 174 ks. Priemerný stav hovädzieho dobytka na výkrm (S_4) je pri prvej alternatíve 3779 ks, pri druhej alternatíve 4200 ks, pri tretej

I. Model priemerných ročných stavov jednotlivých kategórií hovädzieho dobytka a ročnej produkcie jatočných zvierat pre Poľnohospodárske kooperačné združenie v Šali (v kusoch)

a) Model priemerných ročných stavov jednotlivých kategórií HD v kusoch

Kategória	Symbol	Priemerné ročné stavy podľa zvyšovania stavov kráv v ks v prepočte na 100 ha			
		27	30	35	40
Kravy	S_1	7 542	8 381	9 776	11 174
Teľatá do 6 mes.	S_2	3 394	3 772	4 399	5 028
Jalovice	S_3	3 611	4 014	4 682	5 359
Výkrm HD	S_4	3 779	4 200	4 899	5 599
Priemerné stavy HD	$\sum_{j=1}^{4} Si$	18 326	20 367	23 756	27 175
Hustota HD celkom v prepočte na 100 ha		65,59	72,90	85,04	97,28

b) Model ročnej produkcie jatočných zvierat v kusoch

Kravy	J_1	1 885	2 095	2 444	2 793
Teľatá	J_2	1 361	1 513	1 764	2 107
	M_3	2 178	2 420	2 833	3 227
Jalovice	J_3	292	325	379	434
Výkrm HD	J_4	3 267	3 631	4 235	4 841
Spolu jatočný HD	$\sum_{j=1}^{4} Ji$	6 806	7 564	8 813	10 085

alternatíve 4899 ks a v poslednej alternatíve 5599 ks. Priemerné stavy hovädzieho dobytka (S_1) sa pohybujú v rozpätí od 18 326 do 27 175 ks. V prepočte na 100 ha reprezentujú stavy hovädzieho dobytka pri hustote 27 kráv na 100 ha 65,59 ks, pri hustote 30 kráv na 100 ha 72,90 ks, pri hustote 35 kráv na 100 ha 85,04 ks a v poslednej alternatíve 97,28 ks.

Model priemerných stavov z hľadiska štruktúry možno považovať za statický. Štruktúra v prepočte na 1000 kráv:

kravy	1000,00 ks	41,15 %
teľatá	450,00 ks	18,52 %
jalovice	479,00 ks	19,71 %
výkrm HD	501,00 ks	20,62 %
spolu	2430,00 ks	100,00 %

Zmena vstupných produkčných a reprodukčných údajov vedie k zmene štruktúry a k zmene výsledných údajov. K podstatným parametrom nesporne patria: natalita, úhyn a brakovanie, ktoré určujú dynamiku a intenzitu pohybu v stáde.

Podľa výsledkov zmena natality prípadne brakovania (parametre k_2 a k_3) o každé ± 1 % vedú v prepočte na 1000 kráv k zmene celkových stavov HD o ± 15 ks, z čoho pripadá na kategóriu teliat $\pm 4{,}7$ ks, jalovíc ± 5 ks a HD na výkrm $\pm 5{,}3$ ks. Pri prvej alternatíve so stavom 7542 kráv zmena natality prípadne brakovania o ± 1 % vedie k zmene priemerných stavov o ± 113 ks a pri poslednej alternatíve so stavom 11 174 kráv je zmena stavov ± 168 ks.

Ročná produkcia jatočných zvierat je v rozpätí od 6806 do 10 085 ks.

Vypracovaný model verifikujeme vzťahom (prvá alternatíva):

$$7542 \,.\, 0{,}95 \,.\, 0{,}95 = 6806{,}655 = 1855{,}5 + 1361{,}331 + 292{,}6296 + \\ + 3267{,}1944$$

$$6806{,}655 = 6806{,}655$$

Výpočty sú pre zjednodušenie zaokrúhlené. Vzťahy J_3 a M_3 znamenajú: Pri jednoduchej reprodukcii býva do chovu zaradených toľko otelených jalovíc (M_3), koľko je vyradených kráv (J_1). To znamená, že $J_3 = 0$. V našom prípade je stav jalovíc (M_3) vyšší ako počet vyradených kráv. $M_3 > J_1$ a počet jalovíc J_3 stanovíme rozdielom $M_3 - J_1$. Tento stav jalovíc môže byť využitý ako zdroj rozšírenej reprodukcie, prípadne pre realizáciu alebo pre jatočné účely.

Podľa modelu ročnej produkcie hovädzieho mäsa je produkcia z reprodukčných úsekov pri prvej alternatíve 2540 t a pri druhej alternatíve 2824 t, pri tretej alternatíve 3293 t a pri štvrtej alternatíve 3734 t. Ak jalovice zaradíme do chovu ($J_3 = 0$), zníži sa produkcia hovädzieho mäsa v rozpätí od 636 do 943 t. Množstvo vyprodukovaného mäsa z reprodukčných úsekov sa potom pohybuje od 1904 do 2791 t.

Produkcia hovädzieho mäsa z výkrmu hovädzieho dobytka je v modeli rozpracovaná diferencovane podľa hmotnosti prírastku vo výkrme od 0,850 kg do 1,200 kg na kus a deň (tab. II). Pri hmotnosti prírastku 0,850 kg na kus a deň a pri priemernom stave hovädzieho dobytka na výkrm (S_4) 3779 ks je produkcia hovädzieho mäsa z výkrmu 1172 t. Zvyšovaním

II. Model ročnej produkcie hovädzieho mäsa (v t) v Poľnohospodárskom kooperačnom združení v Šali

Kategória		Ročná produkcia hovädzieho mäsa v závislosti od zvyšovania stavov kráv a stavov HD celkom v prepočte na plochu 100 ha			
		27	30	35	40
Kravy	kusy	1 885	2 095	2 444	2 793
	tony	1 037	1 152	1 344	1 536
Teľatá		867	964	1 124	1 285
Jalovice		636	708	825	943
Produkcia hovädzieho mäsa celkom z reprodukčných úsekov		2 540	2 824	3 293	3 734
Produkcia hovädzieho mäsa z výkrmu HD v t					
Diferencovane podľa priemernej hmotnosti prírastkov vo výkrme HD v kg na ks a deň	0,850	1 172	1 307	1 520	1 737
	0,900	1 241	1 380	1 609	1 839
	0,950	1 310	1 456	1 699	1 941
	1,000	1 379	1 533	1 788	2 043
	1,200	1 655	1 840	2 146	2 452
Produkcia hovädzieho mäsa v kg na 1 ha					
Diferencovane podľa priemernej hmotnosti prírastkov vo výkrme HD v kg na ks a deň	0,850	132	148	172	196
	0,900	135	150	175	199
	0,950	138	153	179	203
	1,000	140	157	182	207
	1,200	150	167	195	221

stavov kráv na 11 174 ks pri hustote 40 kráv na 100 ha sa dosiahne stav hovädzieho dobytka na výkrm 5599 ks a množstvo vyprodukovaného mäsa dosiahne 1737 t. V prepočte na jednu kravu to činí 155 kg. V teritóriu objektu výskumu dosiahneme zvýšením stavov kráv o 1 ks celkový denný prírastok 155 kg, pri hmotnosti prírastku 0,850 kg na kus a deň. Zvýšením hmotnosti prírastku o 0,05 kg na kus a deň vo výkrme vedie k zvýšeniu produkcie hovädzieho mäsa v rozpätí od 69 do 102 t. V prepočte na jednu kravu sa zvýšením hmotnosti prírastku vo výkrme o 0,05 kg

na kus a deň zvyšuje produkcia hovädzieho mäsa cca o 9,1 kg. Produkcia hovädzieho mäsa v prepočte na 1 ha je podľa modelu v rozpätí od 132 do 221 kg. Zvýšením hmotnosti prírastku vo výkrme hovädzieho dobytka pri daných stavoch o 0,05 kg na kus a deň sa zvyšuje produkcia hovädzieho mäsa v prepočte na 1 ha cca o 3 kg.

Priemerné stavy a produkcia sú podmieňované hmotno-energetickými vzťahmi, a to hlavne saturáciou požiadaviek na výživu a kŕmenie. Celková potreba krmív v škrobových jednotkách pre modelové priemerné stavy hovädzieho dobytka celkom je pri prvej alternatíve a pri hmotnosti prírastku vo výkrme HD 0,850 kg na kus a deň 35 762 tis. ŠJ. Pri druhej alternatíve je potreba 39 750 tis. ŠJ, pri tretej alternatíve 46 362 tis. ŠJ a pri poslednej alternatíve je potreba krmív 52 844 tis. ŠJ. Zvýšením hmotnosti prírastku vo výkrme HD o 0,05 kg na kus a deň sa zvyšuje potreba krmív v ŠJ o 9,45 %. Pri hmotnosti prírastku vo výkrme HD 1,200 kg na kus a deň sa potreba krmív v ŠJ pohybuje v rozpätí od 38 128 tis. do 56 263 tis.

Odvetvie výkrmu hovädzieho dobytka sa podieľa na celkovej potrebe krmív v ŠJ v rozpätí od 16 do 21 %, diferencovane podľa priemernej hmotnosti prírastku.

Zvyšovaním priemerných stavov hovädzieho dobytka a zvyšovaním úžitkovosti sa zvyšujú požiadavky na produkciu krmív. Ak vyjadríme hmotno-energetické vzťahy chovu HD (potreba krmív) cez potrebnú plochu pre zabezpečenie krmív zistíme, že túto výrazne ovplyvňuje produkcia ŠJ z 1 ha (tab. III). Napríklad pri prvej alternatíve a produkcii 4000 ŠJ z 1 ha je potrebná plocha viazaná pre HD 49,07 % (13 709 ha), ktorá sa pri štvrtej alternatíve zvyšuje na 20 257 ha, t.j. 72,51 %. Ak by sa produkcia ŠJ zvýšila na 6000 z 1 ha, bude sa percento viazanej plochy pohybovať v rozmedzí od 24,53 do 36,25.

Východisková produkcia krmív I. skupiny (v zmysle ČSN 46 7070) je uvedená v tab. IV a dosahuje 26 856,7 tis. ŠJ po odpočítaní strát. Ak berieme do úvahy možnosť vedeckotechnického pokroku zvyšeným využívaním potenciálnych produkčných schopností zdrojov krmív I. skupiny tak, že východiskové najlepšie produkčné parametre v podnikoch PKZ by sa dosahovali v celom teritóriu, produkcia krmív v ŠJ stúpne na 50 742 tis., t.j. o 41 %. Po odpočte strát zostáva disponibilné množstvo cca 38 469,5 tis. ŠJ. Pri daných produkčných parametroch je potreba ŠJ v krmivách I. skupiny cca 71 %. To znamená, že modelové stavy aj pri štvrtej alternatíve sú reálne a hmotno-energetické vzťahy môžu byť vybilancované.

V závere verifikujeme modelové parametre s vývojovými tendenciami v PKZ v Šali, a to za obdobie 1971—1978. Pretože vývoj jednotlivých ukazovateľov pri grafickom zobrazení inklinuje k priamke, vyjadrujeme jeho tendencie lineárnou funkciou $y = a + bx$. Dynamika analyzovaných a modelovaných parametrov je: hustota kráv na 100 ha p. p. $y = 19{,}898 + 0{,}694x$ (obr. 1), absolútne stavy kráv $y = 4971{,}88 + 230{,}06x$ (obr. 2), absolútne stavy HD vo výkrme v ks $y = 3062{,}6 - 130{,}27x$ (obr. 2), výroba hovädzieho mäsa celkom v t $y = 2124{,}276 + 153{,}219x$, výroba hovädzieho mäsa z výkrmu HD v t $y = 945{,}173 - 41{,}684x$ (obidva parametre znázorňuje obr. 3), výroba hovädzieho mäsa v kg na 1 ha p. p. $y = 86{,}69 + 4{,}03x$, hmotnosť prírastkov vo výkrme HD v kg na kus a deň $y = 0{,}836 + 0{,}003\,x$. Analogickým spôsobom sme skúmali vývojové ten-

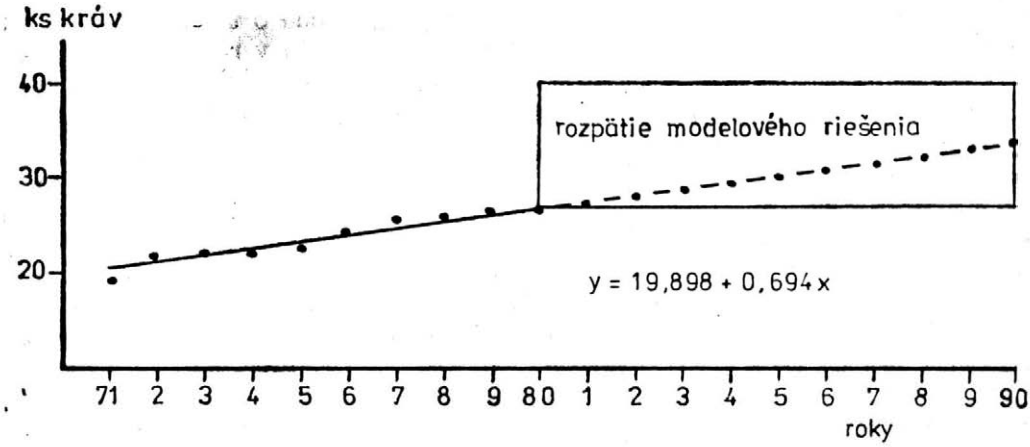

1. Verifikácia modelových riešení hustoty kráv v kusoch na 100 ha poľnohospodárskej pôdy konfrontáciou s vývojovými tendenciami v Poľnohospodárskom kooperačnom združení v Šali za roky 1971—1978

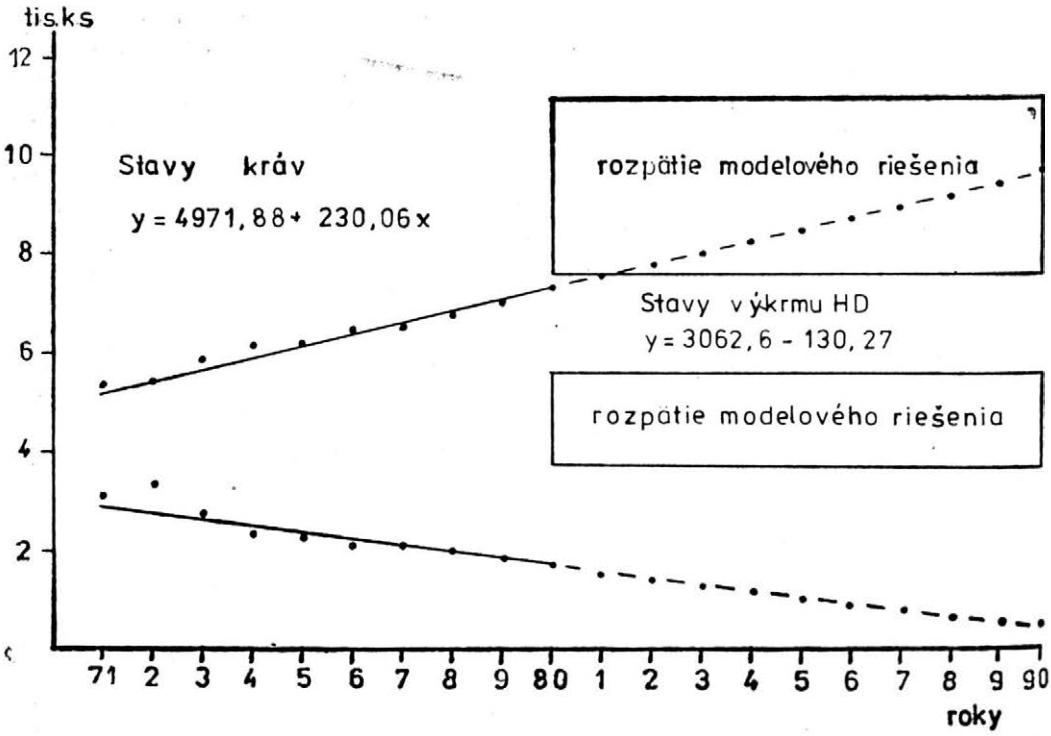

2. Verifikácia modelových riešení stavov kráv a hovädzieho dobytka vo výkrme v kusoch konfrontáciou s vývojovými tendenciami v Poľnohospodárskom kooperačnom združení v Šali za roky 1971—1978

III. Model medziodvetvových hmotno-energetických vzťahov vo vertikále chov hovädzieho dobytka — výkrm hovädzieho dobytka — krmovinová základňa (v ŠJ) a potrebná plocha pre saturáciu živín pre HD

a) Potreba krmív v ŠJ pre HD celkom pri zvyšujúcich sa stavoch

Ukazovateľ			Potreba ŠJ diferencovane podľa zvyšovania stavov HD úmerne zvyšovaní stavov kráv na 100 ha			
			27	30	35	40
Potreba ŠJ celkom pre HD diferencovane podľa hmotnosti prírastku vo výkrme HD v kg na ks a deň (v tis. ŠJ)	0,850		35 762	39 750	46 362	52 844
	0,900		36 100	40 128	46 798	53 343
	0,950		36 438	40 450	47 239	53 842
	1,000		36 776	41 005	47 675	54 342
	1,200		38 128	42 382	49 429	56 263
b) Potreba krmív v ŠJ pre výkrm HD						
Potreba ŠJ celkom pre výkrm HD diferencovane podľa prírastku hmotnosti v kg na kus a deň (v tis. ŠJ)	0,850		5 743	6 385	7 448	8 511
	0,900		6 081	6 762	7 884	9 011
	0,950		6 419	7 134	8 325	9 511
	1,000		6 757	7 512	8 761	10 010
	1,200		8 109	9 016	10 515	11 931
c) Potrebná plocha pre zabezpečenie krmív v ŠJ pre HD celkom v ha						
Potrebná plocha v ha pre zabezpečenie krmív v ŠJ pre HD celkom diferenc. podľa rozdielnej produkcie ŠJ z 1 ha (potreba ŠJ podľa ČSN 46 7070 je zvýšená o 15 % na straty)	3000	1	13 709	15 237	17 772	20 257
		2	14 615	16 246	18 948	21 568
	4000	1	10 281	11 428	13 329	15 192
		2	10 961	12 185	14 211	16 176
	5000	1	8 225	9 142	10 663	12 154
		2	8 769	9 748	11 369	12 940
	6000	1	6 854	7 619	8 886	10 128
		2	7 308	8 123	9 474	10 784
	7000	1	5 875	6 530	7 617	8 681
		2	6 263	6 962	8 120	9 243

1 — pri hmotnosti prírastkov vo výkrme HD 0,85 kg na ks
2 — pri hmotnosti prírastkov vo výkrme HD 1,20 kg na ks

IV. Model úhrady ŠJ v krmivách I. skupiny v Poľnohospodárskom kooperačnom združení Šaľa podľa produkčných parametrov v roku 1978 (v tis.)

Kooperačné zoskupenie	Produkcia ŠJ z vedľajších produktov cukrovej repy [v tis.]			Produkcia ŠJ z jednoročných krmovín [v tis.]			Produkcia ŠJ z viacročných krmovín na ornej pôde [v tis.]			Produkcia ŠJ z lúk a pasienkov [v tis.]		Produkcia ŠJ spolu [v tis.]		% zvýšenia a = 100%
	a	b	c	a	b	c	a	b	c	a	b	a	c	
I.	1935,80	3,456	3 069	3 618,4	4,225	5 313	2 260,0	2,897	3 382	137,3	0,825	7 951,6	11 764	147,09
II.	794,52	3,695	1 178	1 803,8	4,735	2 364	1 308,5	3,043	1 865	18,9	1,132	3 925,9	5 407	137,7
III.	1747,58	4,598	2 083	3 049,0	4,135	4 576	2 331,4	3,730	2 710	21,2	1,036	7 149,3	9 369	131,0
IV.	1711,90	3,721	2 521	5 616,1	3,966	8 789	1 457,8	3,290	1 921	42,5	0,817	8 828,3	13 231	149,8
V.	1321,13	4,370	1 644	3 881,9	5,404	4 457	2 737,4	2,437	4 870	184,0	1,229	8 114,6	10 971	135,2
PKZ spolu [v tis. ŠJ	7501,03	3,916	10 495	17 969,4	4,373	25 499	10 095,2	2,968	14 748	404,0	0,997	35 969,7	50 742	141,0
Straty [v tis. ŠJ]	2167,6	1,132	3 148,5	5 390,8	1,312	7 649	1 514,2	0,445	1 475	40,4	0,099	9 113,0	12 272,5	134,6
Pre výživu [v tis ŠJ]	5333,4	2,785	7 346,5	12 578,6	3,061	17 850	8 581,0	2,523	13 273	363,6	0,897	26 856,7	38 469,5	143,2

a — produkcia v tis. ŠJ v krmivách I. skupiny podľa skutočných výnosov za rok 1978
b — a prepočítané na ha
c — produkcia ŠJ v krmivách I. skupiny podľa najvyšších výnosov v PKZ z 1 ha za rok 1978 (vedľajšie produkty cukrovej repy: JRD Žiharec — 5480,37 ŠJ; jednoročné krmoviny: ŠM Slovenské Pole — 6205,4 ŠJ, viacročné krmoviny: JRD Tešedíkovo — 4336,4 ŠJ)

dencie parametrov hektárových výnosov plodín — potenciálnych zdrojov krmív pre HD. V danom teritóriu má výroba objemových krmív nepriaznivé vývojové tendencie. Ročný pokles úrod jednotlivých objemových krmív bol tento: kukurica na zrno —0,3 t, cukrová repa —2,528 t, viacročné krmoviny —0,24 t a jednoročné krmoviny —4,175 t (za roky 1974 až 1978).

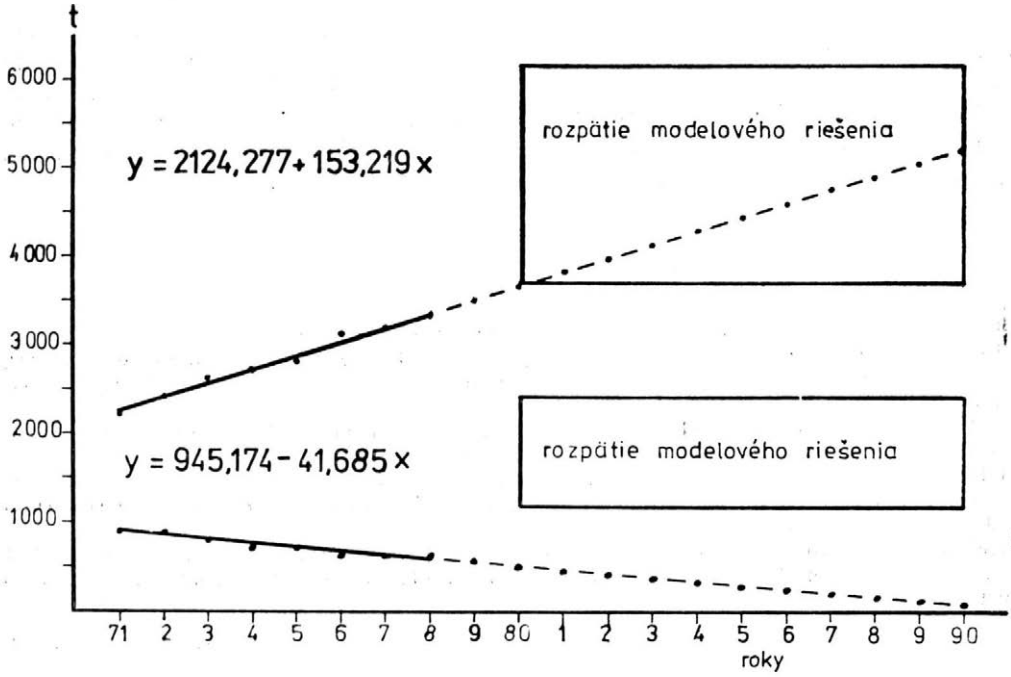

3. Verifikácia modelových riešení výroby hovädzieho mäsa celkom (funkcia $y = 2124,277 + 153,219\,x$) a z výkrmu hovädzieho dobytka ($y = 945,174 - 41,685\,x$) konfrontáciou s vývojovými tendenciami za roky 1971—1978

Z uvedených konfrontácií môžeme vyvodiť záver, že celkové stavy kráv a HD, ako aj celková produkcia hovädzieho mäsa sa vyvíjajú priaznivo. Negatívny vývoj zaznamenávame vo vývoji stavov HD vo výkrme, vo výrobe hovädzieho mäsa z výkrmu HD a v hmotnosti prírastkov vo výkrme HD. Limitujúcimi faktormi rozvoja chovu HD sú zdroje krmív, a prírastky stavov sa v tejto oblasti zabezpečujú pri retardácii produkčných parametrov objemových krmív. Na tieto úseky je nutné v skúmaných poľnohospodárskych podnikoch sústrediť adekvátnu pozornosť.

SÚHRN

Poľnohospodárske kooperačné združenie v Šali hospodári na ploche 27 936 ha. Viacvariantný model výrobnej štruktúry výkrmu hovädzieho dobytka vychádza zo stavov kráv od 7542 do 11 174 ks, t.j. 27 až 40 ks na 100 ha. Celkové stavy HD podľa modelu sa pohybujú od 18 326 do 27 175 ks, t.j. 65,59 až 97,28 ks na 100 ha. Ročná produkcia hovädzieho

mäsa z reprodukčných úsekov je od 2540 do 3734 t, resp. od 1904 do 2791 t pri rozšírenej reprodukcii. Produkcia hovädzieho mäsa z výkrmu HD je modelovaná od 1172 do 1737 t pri prírastku 0,850 kg na kus a deň a pri priemerných stavoch od 3779 do 5599 ks. Zvýšením prírastku o 0,05 kg na kus a deň sa zvyšuje produkcia hovädzieho mäsa od 69 do 102 t. Produkcia hovädzieho mäsa na 1 ha sa pohybuje od 132 do 221 kg. Na jednu kravu sa produkcia hovädzieho mäsa z výkrmu HD pohybuje od 155 do 219 kg.

Celková potreba krmív v ŠJ je v rozmedzí od 35 762 do 52 844 tis., prípadne od 38 128 do 56 263 tis. ŠJ, pri prírastkoch vo výkrme 1,2 kg na kus a deň. Výkrm HD sa podieľa na potrebe ŠJ od 16 do 21 %. Ak by sa dosiahli v podnikoch také produkčné parametre, ktoré vo východiskovom období boli najlepšie, je reálna možnosť zabezpečiť požiadavky na krmivá pre celkový stav HD 27 175 ks (40 kráv na 100 ha).

Literatúra

BUČKO, A.: Je kuchyňa naším nepriateľom? Pravda 9. XI. 1979.
FIŠERA, Š.: Organizácia a riadenie výroby v poľnohospodárskych podnikoch. Faktory výrobnej štruktúry v poľnohospodárskych podnikoch v podmienkach špecializácie a koncentrácie. Bratislava, VŠE 1978.
NOVÁK, J.—VLHA, Z.: Vlastní náklady a výsledky hospodaření JZD ČSSR, ČSR, SSR za rok 1975. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVž 1975.
PODĚBRADSKÝ, Z.: Ekonomika jednotlivých druhů hospodářských zvířat z hlediska jejich užitkových vlastností pro potřebu velkoprovozu. Studijní informace, řada Zemědělská ekonomika č. 4. Praha, ÚVTIZ 1975.
PLESNÍK, J. a kol.: Chov hovädzieho dobytka. Príroda, Bratislava 1977. XV. zjazd KSČ. Dokumenty a materiály. Bratislava, Pravda 1976. Zasadanie ÚV KSČ v dňoch 21. a 22. marca 1979. Bratislava, Pravda 1979.

Došlo dňa 27. 3. 1980

Adresa autora:
Ing. Ján Murgaš, Vysoká škola poľnohospodárska, 949 01 Nitra

J. Bača
M. Belica

TENDENCIE ROZVOJA HYDINÁRSKY ŠPECIALIZOVANÝCH SPP V SLOVENSKEJ SOCIALISTICKEJ REPUBLIKE

Zvyšovanie účinnosti riadiacej práce na všetkých jej stupňoch je jedným z hlavných faktorov zvyšovania výroby a efektívnosti aj v podmienkach poľnohospodárstva. Súčasná úroveň rozvoja výrobných síl predpokladá ďalšie prehlbovanie spoločenskej deľby práce na kvalitatívne vyššom stupni presahujúcom rámec prvovýrobných článkov. Skvalitňovanie výrobných vzťahov a ich zladenie s úrovňou výrobných síl je predmetom riešenia takmer vo všetkých odvetviach poľnohospodárskej výroby. Pritom presadzovanie celospoločenských potrieb musí byť aj naďalej podmienkou, ktorá musí stáť v centre pozornosti všetkých stupňov riadiacich článkov.

Cez tieto aspekty sa musí riadiť aj celý proces spriemyselňovania poľnohospodárstva, a to aj u tých odvetví, s ktorými sú už určité skúsenosti. Medzi ne patrí aj hydinárstvo, kde došlo k vytvoreniu spoločných poľnohospodárskych podnikov.

DOTERAJŠIE SKÚSENOSTI S BUDOVANÍM SPP ORIENTOVANÝCH NA CHOV HYDINY V SSR

K výraznejšej koncentrácii a špecializácii týchto podnikov došlo v prvých rokoch piatej päťročnice. Na zásadách horizontálnej integrácie bol dovršený vznik väčšiny súčasných medzidružstevných hydinársky špecializovaných podnikov. Išlo prakticky o prvý krok na ceste spriemyselňovania poľnohospodárstva v oblasti hydinárstva, ak neberieme do úvahy vznik štátnych hydinárskych komplexov. Medzidružstevné hydinárske podniky začali vznikať v rámci okresných územných celkov a ich nadpodnikovým článkom riadenia sa stali OPS. Proces vzniku na tú dobu progresívnych podnikových štruktúr veľmi zjednodušene znázorňuje schéma (obr. 1).

Od tohto obdobia, okrem mierneho zvýšenia koncentrácie a rozšírenia SDHP o niektoré ďalšie členské organizácie nedružstevného charakteru, nedošlo k výraznejším organizačno-ekonomickým zmenám, aj keď úroveň výrobných síl napríklad v premietnutí do oblasti základných výrobných fondov nadobudla novú vyššiu kvalitu. Toto konštatovanie potvrdzuje výskum oblasti reprodukcie základných fondov v SPP zameraných na chov hydiny, z ktorého niektoré poznatky uvádzame v tab. I. Vzhľadom na to, že skúmané podniky sa nevyznačujú rovnakou úrovňou špecializácie, rozdelili sme ich podľa stupňa špecializácie do týchto skupín:

Skupina A — podniky s najužšou špecializáciou (nosnice, mládky)
Skupina B — podniky s rozšírenou špecializáciou (nosnice, mládky, brojlery)
Skupina C — podniky s najširšou špecializáciou (hydina + ďalšie odvetvie ŽV, napr. ošípané)

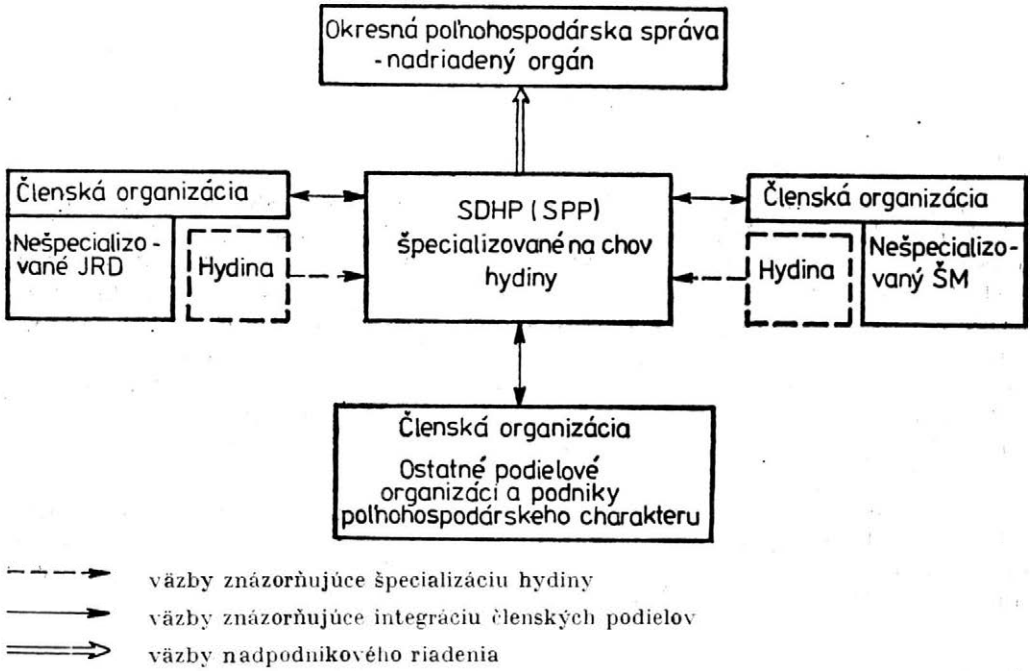

1. Proces vzniku SDHP (SPP) špecializovaných na chov hydiny

Sledovanie tohto ukazovateľa, najmä v nadobúdacích cenách, má veľký význam. Je všeobecne známe, že poľnohospodársku výrobu na rozdiel od výroby priemyselnej ovplyvňuje množstvo špecifických faktorov, ako sezónnosť, prísna biologická termínovanosť, prírodno-klimatické faktory, mnohotvárnosť a ďalšie.

Tieto špecifiká si vyžadujú značné zmechanizovanie výrobného procesu, mnohokrát investične náročnými a pritom jednoúčelovými strojmi a zariadeniami, pre ktoré, ak majú byť efektívne využité, musí byť poľnohospodárska výroba adekvátne skoncentrovaná. Príkladov na takúto potrebu koncentrácie je dosť a jedným z nich je aj samotné budovanie a ďalší rozvoj spoločných poľnohospodárskych podnikov špecializovaných na tie odvetvia poľnohospodárskej výroby, ktoré sú pre spriemyselnenie vhodné.

Je pritom známe, že už samotná koncentrácia a špecializácia poľnohospodárskej výroby eliminuje značnú časť uvedených nepriaznivých faktorov a v mnohých rysoch (prakticky až na faktor biologický) sa približuje priemyselným formám výroby.

Okrem už rozdiskutovaných aspektov je rovnako známa skutočnosť, že akumulácia základných prostriedkov v poľnohospodárstve nepokrýva

I. Analýza vybavenosti živej práce základnými prostriedkami v skúmaných podnikoch diferencovaných podľa stupňa špecializácie v nadobúdacích cenách (v tis. Kčs)

Skupina podnikov	Vybavenosť živej práce základnými prostriedkami v rokoch					Vývojová tendencia
	1973	1974	1975	1976	1977	
A	662,7	707,8	632,6	647,1	608,7	kolísavá s náznakom klesania
B	489,6	498,5	526,7	539,9	553,4	vzostupná
C	423,1	478,9	517,1	528,4	543,4	vzostupná
Spolu za súbor SPP	474,4	503,9	525,7	553,4	586,4	vzostupná

iba plánované zvýšenie objemu výroby, ale naviac musí vytvárať podmienky pre odstránenie fyzicky namáhavej práce, čoho dôsledkom je absolútny pokles živej práce, uvoľnenej pre iné odvetvia národného hospodárstva. Okrem toho zvyšovanie objemu poľnohospodárskej produkcie je viazané čím ďalej tým viac na prísnosť dodržiavania agrotechnických a zootechnických termínov, mnohokrát skumulovaných do krátkeho časového fondu. Vzhľadom na to, že v podmienkach nášho poľnohospodárstva sme prakticky vyčerpali všetky extenzívne zdroje zvyšovania produkcie a zostali nám len intenzívne, musíme akceptovať toto špecifikum, dodržiavať stanovené technologické postupy a termíny, čo (a na to chceme poukázať) vyžaduje ďalšie adekvátne zvýšenie akumulácie základných prostriedkov v poľnohospodárstve.

To znamená, že čím je odliv pracovnej sily z poľnohospodárstva väčší, čím sú plánované nároky spoločnosti na objem poľnohospodárskej produkcie vyššie a tým aj exaktnosť dodržiavania spomenutých termínov prísnejšia, tým rýchlejšie musí rásť produktivita živej i zhmotnenej práce, čo okrem iných ukazovateľov podmieňuje aj potrebu zvyšovania fondového vybavenia živej práce.

V polovici sedemdesiatych rokov začalo v niektorých hydinársky špecializovaných podnikoch (Jur pri Bratislave, Levice) dochádzať k dešpecializačným tendenciám. Tieto dešpecializačné tendencie sa začali prejavovať najmä v tom, že k hydinársky špecializovaným podnikom sa začali pričleňovať iné spriemyselneniu dostupné odvetvia živočíšnej výroby, napr. ošípané. Proces vzniku týchto podnikových štruktúr demonštruje obr. 2. Podľa údajov tab. II a III nebolo toto riešenie najvhodnejšie.

Pri zdôvodňovaní opodstatnenia takéhoto postupu sa veľmi často argumentovalo tým, že takéto podniky vytvoria podmienky pre vzájomné výhodné doplňovanie sa (napr. skrmovanie upraveného trusu hydiny ošípanými), ale poukazovalo sa aj na možnosti zmierňovania rizikovosti výroby. Tieto argumenty treba akceptovať, ovšem možno ich riešiť aj cestou, ktorá nespôsobí dešpecializáciu a nenaruší podnikavú samostatnosť, teda cestou kooperácie. Je totiž známe, že vytvorenie takýchto podnikov

II. Posúdenie vývoja produktivity živej práce v skúmaných podnikoch, diferencovaných podľa stupňa špecializácie (v tis. Kčs)

Skupina podnikov	Vývoj produktivity práce v rokoch					Vývojová tendencia
	1973	1974	1975	1976	1977	
A	349,9	402,9	403,8	410,2	428,1	preukazne vzostupná
B	277,5	285,4	417,5	330,2	347,7	preukazne vzostupná
C	276,1	303,8	334,8	293,3	314,3	kolísavá s náznakom vzostupu
Za celý súbor SPP	301,2	330,7	352,0	344,6	363,3	vzostupná

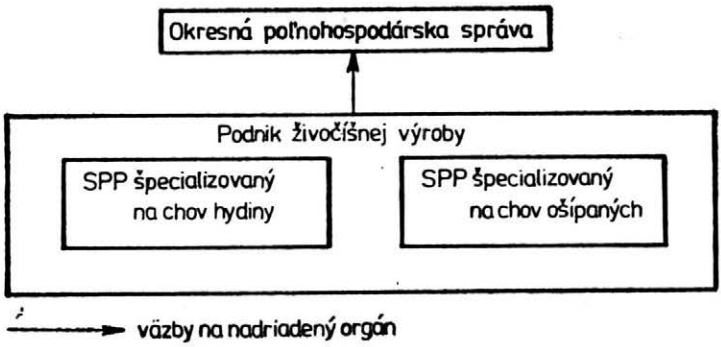

2. Zjednodušený proces vzniku štruktúry typu „podnik živočíšnej výroby"

prináša so sebou okrem ekonomických problémov, z ktorých je nutné spomenúť najmä anonymitu podielu toho-ktorého odvetvia na hospodárskom výsledku, aj problémy spadajúce do organizačno-riadiacej oblasti. V prvom rade ide o to, že vzhľadom na rozdielnu rentabilitu výroby rôznych

III. Posúdenie miery rentability v skúmanom súbore podnikov, rozdelených do skupín podľa dosiahnutého stupňa špecializácie (%)

Skupina podnikov	Vývoj miery rentability v rokoch					Vývojová tendencia
	1973	1974	1975	1976	1977	
A	9,43	13,74	13,75	15,37	7,69	vzostupná kolísavá
B	9,25	9,08	10,58	10,52	6,35	mierne klesajúca
C	10,28	12,45	12,75	8,30	6,45	kolísavá klesajúca
Za celý súbor SPP	9,58	11,03	11,57	10,60	6,83*	kolísavá mierne klesajúca

*) Zníženie uvedeného ukazovateľa spôsobila prestavba cien

odvetví je potenciálny problém vzniku názornej roztrieštenosti v otázkach základných smerov investovania a ďalšieho rozvoja SPP. To znamená, že podnik preferuje odvetvie prinášajúce mu vyšší efekt. Aj keď socialistický štát má prostriedky na to, aby nedošlo k výraznejšiemu prejavu týchto tendencií, predsa len k určitým nedostatkom v podmienkach výrobnej praxe môže dôjsť. K nastoleným otázkam sa naviac môžu pridružiť aj otázky psychologické, ktoré vedú k podobným prejavom.

PERSPEKTÍVY ĎALŠIEHO ROZVOJA SPP

Proces ďalšieho rozvoja výroby v SPP by nemal napredovať v zmysle integračných tendencií, pri ktorých pôvodné SPP strácajú právnu subjektivitu, ale skôr cestou využívania všetkých možností nadväzovania kooperačných väzieb. Toto je v súčasnosti cesta najreálnejšia. Treba povedať, že veľké možnosti realizácie kooperačných zámerov poskytuje pre hydinársky zamerané SPP SSR Kooperačné hydinárske združenie (KHZ), založené 1. 6. 1974, ktoré má v súčasnosti už 9 členov, avšak je na škodu veci, že medzi nimi nie je ani jeden SPP špecializovaný na produkciu konzumných vajec a hydinového mäsa. Začlenením týchto podnikov do zmieneného KHZ by sa tak pre zúčastnené podniky ako aj pre ďalší žiadúci rozvoj hydinárstva vytvorili podmienky pre ďalší proces koncentrácie, umožňujúcej dosiahnutie požadovaného stupňa špecializácie. Pozitívnym výsledkom takého postupu by bola skutočnosť, že by došlo k účelnému spojeniu procesu reprodukcie biologického materiálu cez údržbu technologických liniek, oblasť výskumu, zásobovania až po prvovýrobný článok, spracovanie a prípadne aj čiastočný predaj spracovanej produkcie. Zjednodušený model takéhoto kooperačného komplexu znázorňuje schéma na obr. 3.

V načrtnutej schéma nie sú ešte doriešené otázky kooperačných väzieb prvovýrobného článku, najmä vstupu hydinársky špecializovaných SPP do KHZ a vstupu Poľnohospodárskeho projektového ústavu. Výskum

otázok spojených s reprodukčným procesom SPP najmä v oblasti základných fondov naznačuje, že proces kooperácie treba jednoznačne podporovať, lebo vedie k prehlbeniu špecializácie, k zvyšovaniu produktivity práce a v konečnom dôsledku k zvyšovaniu efektívnosti a kvality výroby. Zároveň je aj progresívnou formou prehlbovania spoločenskej deľby práce a usmerňovania reprodukčného procesu v intenciách celospoločenských záujmov. Finálnym dobudovaním KHZ by došlo k veľmi úzkemu prepojeniu výskumno-vývojovej základne s prvovýrobným článkom, čím by sa transferný reťazec veda—vývoj—výrobné využitie stal nepomerne pružnejším. Nezanedbateľným argumentom by bola možnosť posilnenia vplyvu na požadovaný smer vývoja a výroby technologických zariadení, od ktorých v nemalej miere závisí efektívnosť samotnej výroby. Podobná mož-

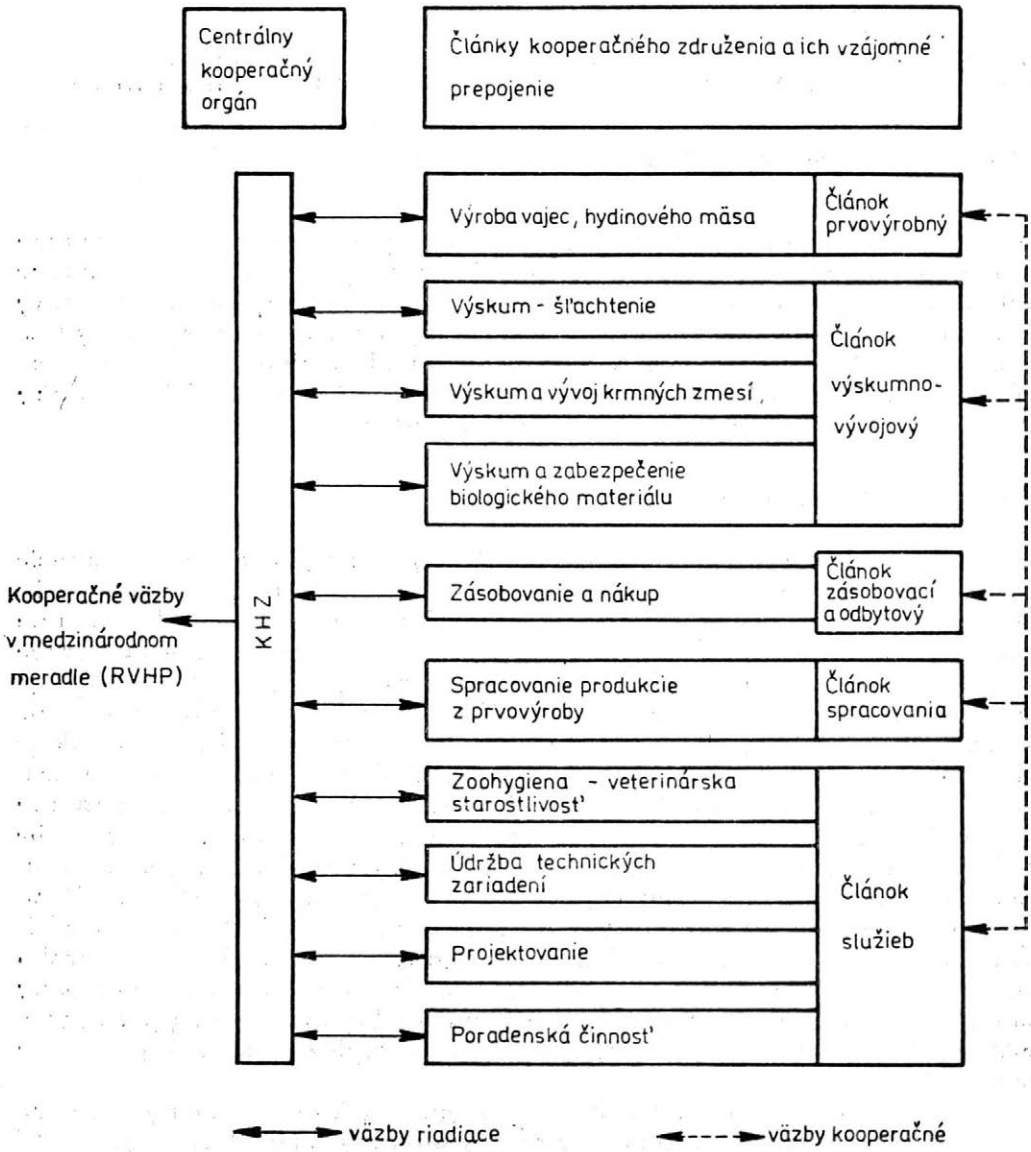

3. Štruktúra KHZ a miesto SPP v tomto kooperačnom združení

nosť sa núka aj v oblasti vývoja a výroby neustále kvalitnejších krmnych zmesí, kde sú ešte široké možnosti. Obe posledne menované otázky by za daných podmienok bolo možné účinnejšie riešiť aj na báze širšej medzinárodnej spolupráce v rámci RVHP.

V budúcnosti, vychádzajúc z praxou overených predností takéhoto kooperačného zastúpenia, by bolo možné perspektívne transformovať KHZ na hospodársky článok riadenia, čo by v konečnom dôsledku umožnilo účinnejšie presadzovanie celospoločenských záujmov. Sme toho názoru, že proces takejto transformácie by mal byť pozvoľný s tým, že jednotlivým podnikom a organizáciám by sa ponechal pomerne široký priestor hospodárskej samostatnosti v záujme toho, aby zmienená skutočnosť negatívna neovplyvnila stimulačný mechanizmus prvovýroby. Proces perspektívnej transformácie KHZ na hospodársky článok riadenia podľa našich predstav zjednodušene znázorňuje schéma na obr. 4.

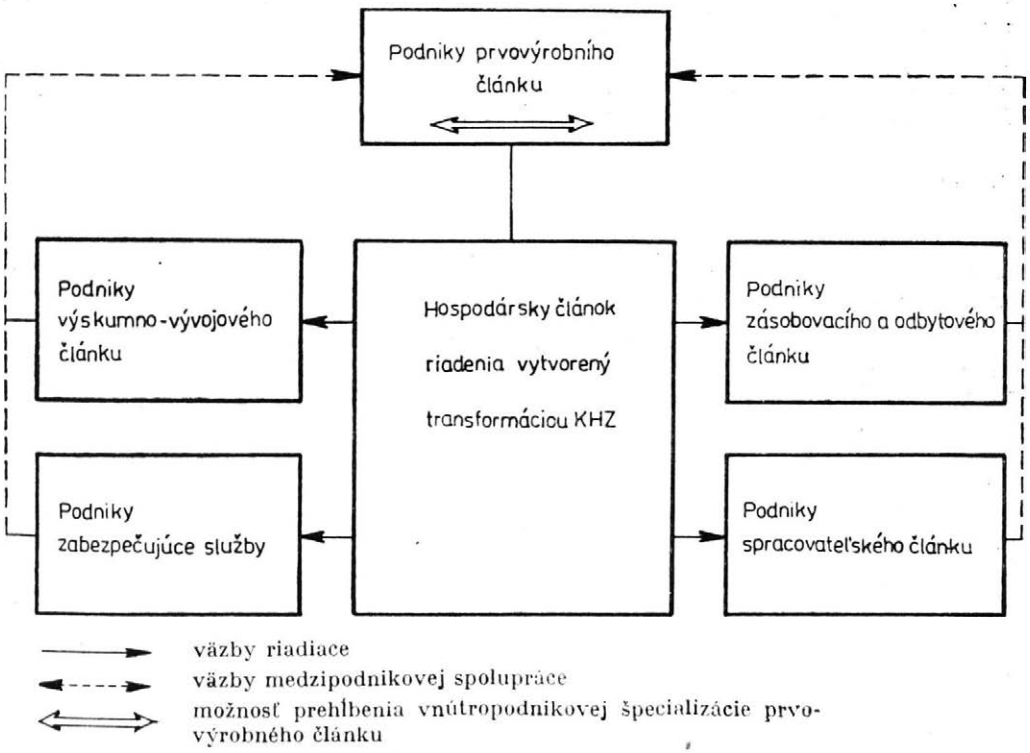

4. Navrhovaný spôsob transformácii KHZ na hospodársky článok riadenia

Domnievame sa pritom, že pri koncipovaní väzieb a transformácií kooperačného systému riadenia na hospodársky článok riadenia bude možné uskutočniť až potom, keď sa preukazne dokáže a osvedčí kvalita kooperačných väzieb, ktoré sa práve v súčasnosti intenzívne dobudovávajú do finálnej podoby. Dá sa však očakávať, že transformácia kooperačného združenia na model hospodárskeho riadenia prinesie množstvo problémov, ktoré bude nutné postupne riešiť. Ide napr. už len o to, že rozsah činnosti, veľkosť a rôznorodosť zamerania podnikov, ktoré sú členmi KHZ, zrejme nedovolí bez vážnejšieho zásahu koncipovať taký hospodársky komplex, v ktorom by mali podriadené články nízky stupeň právnej subjektivity.

To ovšem v žiadnom prípade nie je argument proti súčasným tendenciám budovania kooperačných zoskupení, lebo praktické skúsenosti už neraz dokázali, že v takomto modeli riadenia je dostatok nástrojov chrániacich celospoločenskú prioritu a vytvára aj optimálny priestor pre dynamický rozvoj výroby v podriadených prvovýrobných článkoch tak v oblasti zabezpečovania jej plánovitého objemu, ako aj v oblasti dosahovania jej požadovanej kvality.

Aj na 13. plenárnom zasadnutí ÚV KSČ v marci roku 1979 sa konštatovalo, že so vznikom veľkých výrobných celkov nepostupuje úmerne špecializácia výroby. Z toho plynie aj ďalší záver, že by nebolo správne orientovať sa v súčasnosti na ďalšie zlučovanie a tým aj zväčšovanie poľnohospodárskych podnikov, ale je nutné zamerať sa na ekonomickú stabilizáciu koncipovaných podnikových štruktúr. V záujme ďalšieho prehlbovania spoločenskej deľby práce sa otvárajú nové možnosti v podobe účelného rozvíjania rôznorodých foriem kooperačných väzieb, umožňujúcich čo najefektívnejšie využívanie ako výrobných fondov, tak aj živej práce vkladanej do výroby. Domnievame sa, že to je cesta, ktorá musí nájsť svoje uplatnenie aj v otázkach organizačného začlenenia hydinársky špecializovaných SPP do budovaných kooperačných štruktúr.

SÚHRN

Vychádzajúc z doterajších skúseností s budovaním spoločných poľnohospodárskych podnikov v Slovenskej socialistickej republike a opierajúc sa o analýzu niektorých faktorov, ovplyvňujúcich najmä využívanie základných fondov, sa zamýšľame nad perspektívami ďalšieho rozvoja spoločných poľnohospodárskych podnikov. Posúdením týchto aspektov sme dospeli k týmto záverom, resp. poznatkom:

— proces ďalšieho rozvoja spoločných poľnohospodárskych podnikov by mal sledovať cestu koncipovania kooperačných väzieb, bez straty ich právnej subjektivity;

— dobudovaním kooperačného hydinárskeho združenia o spoločné poľnohospodárske podniky by došlo k požadovanému úzkemu prepojeniu výskumno-vývojovej základne s prvovýrobným článkom;

— domnievame sa, že v budúcnosti bude možné transformovať vybudované kooperačné väzby na väzby hospodárskeho článku riadenia a využívať jeho prednosti;

— v schematickej podobe prezentujeme proces vzniku navrhovaných podnikových štruktúr s akcentom začlenenia spoločných poľnohospodárskych podnikov do kooperačného hydinárskeho združenia.

Literatúra

BAČA, J.—PALKA, T.—BELICA, M.: Problémy reprodukcie základných prostriedkov SPP zameraných na chov. Ekonomika poľnohospodárstva, 1979, č. 9.

BELICA, M.: Organizačné a ekonomické stránky reprodukcie základných fondov v agropriemyselných komplexoch na modeli vysokých koncentrácií chovu hydiny. [Kandidátska dizertácia.] Nitra, VŠP 1979.

Došlo dňa 28. 1. 1980

Adresa autorov:

Doc. ing. Ján Bača, CSc., ing. Milan Belica, CSc., Vysoká škola poľnohospodárska, 949 67 Nitra

NOVOTNÝ J., Ústav racionalizace řízení a práce, Smetanova 49, 656 01 Brno

Prohlubování zainteresovanosti na kvalitativních ukazatelích rostlinné výroby v průběhu výrobního procesu

Zeměd. Ekon., *26*, 1980, č. 10, s. 689—702. — 4 tab., 4 schémata, lit. 5

zemědělství, hmotná zainteresovanost, odměňování, kvalitativní ukazatele, anonymita práce, organizace, řízení

Práce se zabývá zvýšenou zainteresovaností pracovníků rostlinné výroby na kvalitativních ukazatelích. Časovou odtrženost práce a odměny za ni lze eliminovat využitím doplňkového odměňování za plnění kvalitativních ukazatelů pracovního výkonu v průběhu výrobního procesu a organizačním vytvářením podmínek pro odstranění anonymity práce. V měsíční odměně lze promítat zainteresovanost na množství práce, kvalitě jejího provedení, na produktivním využití pracovního času i na materiální úspoře.

MURGAŠ J., Vysoká škola poľnohospodárska, 949 67 Nitra

Viacvariantný model výrobnej štruktúry výkrmu hovädzieho dobytka pre Poľnohospodárske kooperačné združenie v Šali

Zeměd. Ekon., *26*, 1980, č. 10, s. 703—714. — 4 tab., 3 grafy, lit. 5

zemědělství, kooperační sdružení, živočišná výroba, výroba, maso hovězí, modelování, výsledky výzkumu

V práci je opísaný viacvariantný model výrobnej štruktúry výkrmu hovädzieho dobytka pre Poľnohospodárske kooperačné združenie v Šali. Pri konštrukcii vychádza autor z konštantnej výmery poľnohospodárskej pôdy a produkciu hovädzieho mäsa modeluje pri rôznej hustote kráv na 100 ha a pri rôznej hmotnosti prírastku vo výkrme na deň. Konštrukcia modelu rešpektuje aj možnosti produkcie krmív.

BAČA J. — BELICA M., Vysoká škola poľnohospodárska, 949 67 Nitra

Tendencie rozvoja hydinársky špecializovaných SPP v Slovenskej socialistickej republike

Zeměd. Ekon., *26*, 1980, č. 10, s. 715—722. — 3 tab., 4 grafy, lit. 2

zemědělství, živočišná výroba, drůbežnictví, společné zemědělské podniky, analýza ekonomická, výsledky výroby, trendy rozvoje, analýza, syntéza, prognóza

Prvá časť článku pojednáva o vzniku a vývoji spoločných poľnohospodárskych podnikov, orientovaných na chov hydiny v Slovenskej socialistickej republike. Analyzuje kladné i záporné stránky vývoja. Súčasná úroveň výrobných sil vyžaduje ďalšie prehĺbovanie spoločenskej deľby práce, čo sa premieta v druhej časti príspevku v podobe načrtnutých smerov ďalšieho rozvoja SPP v súvislosti s ich začlenením do kooperačného hydinárskeho združenia.

OBSAH

СОДЕРЖАНИЕ

CONTENTS

INHALT

Rozšiřuje Poštovní novinová služba. Objednávky a předplatné přijímá PNS — ústřední expedice tisku, administrace odborného tisku, Jindřišská ulice 14, 110 00 Praha 1. Lze též objednat u každé pošty i poštovního doručovatele. Objednávky do zahraničí vyřizuje PNS — expedice tisku, oddělení vývozu tisku, Jindřišská ulice 14, 110 00 Praha 1. Vytiskl TISK, knižní výroba, n. p., Brno, závod 3, 737 36 Český Těšín.